

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**УКРАЇНСЬКИЙ КІНЕМАТОГРАФ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА
СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК**

Студента 2 курсу, групи СОІ-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Рильчука Тараса Петровича

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Кобута Степан Йосифович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Анотація

Рильчук Т.П. Український кінематограф: історична ретроспектива та сучасний розвиток. Івано-Франківськ, 2024. 108 с.

У дипломній роботі на основі напрацювань зарубіжних і вітчизняних фахівців досліджено умови формування і розвитку українського кінематографу. З'ясовано методичні шляхи використання кіно в школі. Актуальність даної роботи обумовлена популяризацією кіномистецтва в сучасному суспільстві і водночас з тим недостатньою використовуваністю цієї методики в сучасній системі історичної освіти в старших класах. Розкрито процес зародження та становлення українського кіно з історичного погляду. Разом з тим висвітлено проблематику використання нової методики на уроках історії в школі та продемонстровано корисні навички, які отримує учень при комплексному підході вчителя до цієї методики. Досліджено, що розвиток різноманітних компетентностей є пріоритетним для сучасного суспільства, дана технологія ж може реалізувати більшість з них, особливо аксіологічну та громадянську. Основну увагу все ж зосереджено на висвітленні розвитку українського кіно, його складний шлях перепитій та випробувань, що в часи радянської влади та в незалежний період. Розкрито зміст загальних та предметних (історичних) компетентностей. Продемонстровано методику їх формування за допомогою елементів кінопродукту на сучасному уроці історії.

Ключові слова: український кінематограф, методика використання технології в школі, учні, ігрове кіно, режисерський витвір, кіномистецтво, тоталітарний режим, елітарна культура, молодий вчитель, компетентнісний підхід, аксіологічна та громадянська компетентності, незалежна Україна, кіно війни.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ 1 ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ	8
Розділ 2 РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ.....	18
Розділ 3 СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО КІНО В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	42
Розділ 4 МОЖЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	66
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. населення України охопила хвиля зацікавлення своєю історією, життя минулих поколінь. Поряд з загальними історичними джерелами поруч був кінематограф, адже люди завжди бажають отримати наочну, легшу для сприйняття інформацію. Тоді ж виявилось, що український кінематограф, попри всі свої заборони, тиск радянської влади та фінансові труднощі продовжує розвиватися вже два століття.

Після проголошення незалежності України, її кінематограф пройшов не менш складний шлях. Фінансові труднощі молодій державі на початку шляху перейшли в брак кадрів для знімання через повномасштабне вторгнення російських військ. Багато відомих режисерів пішли захищати свій дім на фронт. Та це не зупинило знімальний процес. Автори щораз намагалися знімати на актуальні для українського суспільства теми, торкаючись глибин душі. Такі фільми, як «Голод 33» чи документальний «20 днів в Маріуполі» пронизують важкими моментами нашої історії, та попри все дають надію на краще майбутнє.

Тому важливо донести цю культурну інформацію для сучасних дітей. Адже споживання різноманітного контенту не припиняється ні на секунду. Сучасне покоління цікавиться кінематографом не менше за старше покоління і доказом цьому є проведене анкетування серед учнів 11-А. Вчителю потрібно показати всю красу та глибинну цінність нашого українського кіно. Такий підхід має ряд переваг для розвитку візуального, критичного мислення учнів та сприяє розвитку важливих компетентностей для майбутнього життя в суспільстві.

Окрема мова про дослідженість цієї теми. Варто відзначити, що в українській історіографії є праці, які зображають український кінематограф в історичній ретроспективі. Щоправда робіт, які б сприяли удосконаленню роботи вчителя над такими темами все ж бракує. Разом з тим це даватиме для

вчителя можливість привнести щось нове, своє бачення в розвиток нової української школи.

Таким чином думається, що наша магістерська робота має і наукову і соціокультурну актуальність.

Об'єктом роботи виступає український кінематограф у його історичній динаміці.

Предметом роботи є розвиток українського радянського кінематографу, становище українського кіно в період національної державності а також можливості методичного застосування теми у закладах загальної середньої освіти.

Метою роботи є розкриття історичної ретроспективи та сучасного розвитку українського кінематографу.

Виходячи із мети, автор дипломної роботи виділив такі **завдання**:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію теми;
- дослідити розвиток українського радянського кінематографу;
- висвітлити становище українського кіно в період національної державності України (1991–2023 рр.);
- охарактеризувати методику використання українських фільмів на уроках історії в закладах загальної середньої освіти.

Хронологічні рамки: Нижня межа сягає 1922 р., тобто створення Радянського союзу і входження УРСР до його складу. Разом із тим автор цих рядків розуміє, що для повнішого розкриття теми вартує здійснити глибший екскурс в історичне минуле України. Задля ми коротко охарактеризували правління гетьмана Павла Скоропадського, який до певної міри робив спроби створити українську кінематографію. Верхня межа – 2023 р. тобто сучасні віхи розвитку українського кіно.

Географічні межі роботи пов'язані з територією Української РСР, а також України як суверенної незалежної держави. Звісно автор цих рядків розуміє, що подекуди вартувало виходити за ці територіальні межі оскільки діяльність багатьох діячів кіно не обмежувалася лише територією України.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності та системності. Реалізація поставлених завдань забезпечена врахуванням міждисциплінарної специфіки дослідження. Для досягнення мети використані загальнонаукові, спеціально-історичні та педагогічно-дидактичні методи. Застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, а також порівняльний, логіко-лінгвістичний та описовий.

Наукова новизна полягає в тому, що автором даної роботи здійснено спробу узагальнити інформацію по темі розвитку українського кінематографу в історичній ретроспективі а також обумовити можливості методичного застосування теми у закладах загальної середньої освіти. Для цієї задачі було проаналізовано вітчизняні джерела, статті та праці. Весь спектр інформації немає змоги охопити, тому в роботі висвітлено загальні, найбільш адаптовані, на думку автора, праці та фільми для розуміння розвитку українського кіно протягом історії. Також було проведено самостійний аналіз окремих фільмів та серіалів, які найкраще підходять для визначеного періоду. Оскільки методична основа практично відсутня на даний момент, автором у четвертому розділі означено власні методичні поради та завдання для вчителів, що дасть змогу молодим вчителям швидко опанувати дану технологію і по можливості використовувати її на своїх уроках.

Практичне значення. Зібраний і систематизований автором матеріал можна використати, як джерело при написанні власної наукової роботи зі схожої теми. Робота буде корисна вчителям, з предмету історія України, так і напевно художня культура, як історія формування та розвитку українського кінематографу. Також подані методичні рекомендації використання фільмів на уроках історії можуть бути корисними вчителям, особливо молодим спеціалістам. В додатках роботи подано готовий план-конспект окремої теми. Використання даного прикладу допоможе одразу й легко сформувані свій власний спосіб проведення уроків з використанням фільмографії. Для зручності створено добірку історичних українських фільмів, для використання на уроках. Це зекономить час вчителя при пошуку відповідного матеріалу.

Структуру роботи складають вступ, чотири розділи, висновки, додатки, список використаних джерел та літератури (64 позиції).

РОЗДІЛ 1 ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

Дослідження розвитку кіномистецтва в ХХ ст. поживалося ближче до нашого часу через послаблення цензури та більші можливості кіномитців. Вже в період незалежності України режисери, продюсери та дослідники цієї сфери докладали чимало зусиль, працюючи в архівах, долучаючись до міжнародних конкурсів та отримуючи різного роду винагороди за свою клопітку працю.

Зрозуміло, що кіно є засобом впливу на свідомість людини і формуванням прихильного ставлення до своєї країни. Але ж в минулому столітті існувало чимало заборон і певних меж щодо самого процесу створення кіно, особливо історичного. Тому досліджувати цю сферу мистецтва було доволі складно й небезпечно. Та вивчаючи питання кінопроцесу в Україні слід відзначити певні системні дослідження, монографії, інтерв'ю кіномитців, які залишили нам чималу добірку знань.

Найперше варто назвати окремі першоджерела, які є досить скупі і не відображають теми нашого дослідження в комплексі. Можемо виокремити наприклад книгу присвячену видатному режисерові Сергію Параджанову «Злет, трагедія, вічність : твори, листи, документи архівів, спогади». Упорядниками цієї речі виступили Р. Корогодський і С. Щербатюк. Уважаємо, що цю книгу варто відносити до джерел бо вона містить чимало творів самого митця, його листів, спогадів та матеріалів архіву [22]. До спогадів можна віднести також книгу В.Куліша «Слово про будинок «Слово, що вийшла друком у Торонто 1966 р. [18]. Нехай опосередковане але пізнавальне для нас значення має збірник опублікованих матеріалів тандему авторів С.Кульчицького і Г. Єфіменко «Демографічні наслідки голодомору 1933 року в Україні. Всесоюзний перепис 1937 року в Україні», що вийшла друком у 2003 р. [1]. На окремому рахунку навчальні програми для закладів загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України [2].

Якщо говорити про історіографію теми то праць присвячених українському кінематографу дещо більше. Увагу привертає колективна праця

«Нариси з історії кіномистецтва України» [21], яка ставить за мету досягнення складного процесу становлення й розвитку вітчизняного кінематографа протягом минулого століття. Кожна епоха потребує свого осмислення історичних процесів і явищ, тому дослідження кіномистецтва є безперервним процесом з систематичним дослідженням.

Тут в основу наукових розвідок покладено логіку та специфіку історичного руху самого кінопроцесу, який передбачає не тільки підсумок досвіду досліджень ігрового та неігрового кінематографа, а й організації кіноосвіти, становлення вітчизняних шкіл (операторської, акторської) на визначених хронологічних відтинках, у певних соціокультурних контекстах.

Видання аналізує особливості кінематографії в складний для українців час голоду та репресій, період «відлиги» та «застою» і в період певних суспільних змін часу «перебудови». Видання прослідковує особливості акторської школи в Україні та розвиток нових екранних технологій пошук шляхів удосконалення кіномистецтва та можливості подолання певних перешкод у процесі створення фільму [21].

Дослідженню періоду становлення кіногалузі в Україні присвятив частину своєї творчості аналітик кіно Володимир Миславський, яку виклав у монографії «Становлення кіногалузі в Україні 1922–1930 рр.: протиріччя часу і розмаїтість тенденцій» [20]. Тут автор вперше спробує системно дослідити український кінематограф з позицій історії кіногалузі, вивчаючи чималу кількість архівних джерел. Зокрема праця містить опис процесу становлення системи державного управління української кіногалузі, формування умов кіновиробництва, становлення кінофікації та кінопрокату [20].

В. Миславський робить детальний опис Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ), тобто державної кінематографічної організації, яка діяла в період з 1922 по 1930 рр. У монографії розглядаються особливості управління, репертуарної політики, кінотеки, кіновиробництва, кінофікації, кінопрокату, системи підготовки кадрів. Український кінематограф постає як складне, системно утворене явище, що містить, крім естетичних, політичні,

організаційні, технічні, технологічні, виробничі та інші структурні рівні. Уточнено періодизацію становлення державного кіновиробництва, враховуючи специфіку її основних етапів [20].

Мистецтвознавиця Ганна Скрипник у своїй праці «Історія українського кіно в п'яти томах» в другому томі спільно з творчим колективом проводить дослідження та висвітлення мистецького кінопроцесу в період 1930–1945 рр. Здобутком цієї праці є аналіз мистецьких аспектів історичного розвитку фільмів, дослідження долі митців, визначення різних чинників впливу на кіномистецтво.

У цій книзі читач може прослідкувати розвиток окремих сфер кінематографа, зокрема кінопрокат, кіноосвіту, кінопресу. Особливістю цієї праці є спроба відмови від старих ідеологічних штампів, а спираючись на архівні документи та докладне вивчення теми, пошук нових митців та фільмових явищ, які часто замовчувались в цей складний період.

Крім того авторка охопила більшість явищ, що визначали життя і творчість українських кінематографістів за кордоном. Особливо цікавим є опис багатьох явищ просвітницького, документального та анімаційного кіно. Чималий об'єм співпраці тут здійснили співробітники Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Національного центру О. Довженка, державного архіву Київської області та інших установ та кіномитців. Адже досліджувати сферу кіно такого складного періоду 30-40-х років минулого століття в час голоду, репресій, війни, без дослідження архівних даних неможливо б було [14].

Кінознавиця Ірина Зубавіна у праці «Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті» проводить дослідження кінопроцесу вже в час другої половини минулого та сучасного століття. Тут прослідковується узагальнення кінематографічної ситуації з залученням до розгляду обширу кіноматеріалу, отриманого від кіноархіву Національного центру Олександра Довженка.

Автор праці доводить, що феноменом українського кіно є його становлення та безперервний рух. Враховуючи соціальні, економічні та культурні чинники впливу періоду незалежності України, Ірина Зубавіна аналізує роль кінорежисерів в процесі творення фільмів, досягнення та втрати сучасного вітчизняного кіно, а також спроби подолання кризових явищ у даній мистецькій сфері.

Авторка чітко дотримується хронологічного принципу викладу матеріалу про розвиток кіно в кожному з розділів, починаючи з першого періоду часів перебудови, коли в суспільстві зрозуміли особливості гласності. Тоді як другий та третій розділ праці присвячені розкриттю змісту та визначенню особливостей кінематографії у період державотворення та сучасності, зокрема екранній еволюції.

Актуальність даного дослідження визначає характеристику кінопроцесу та передбачення безлічі версій та прогнозів того, які саме з тенденцій сьогодення виявляться найбільш суттєвими для подальшого розвитку вітчизняного кіно. Існує думка автора про те, що обмежений обсяг видання не дає можливості залучити для розгляду ще більше кіноматеріалів [15].

Відомим дослідником розвитку кіномистецтва є кінокритик, кінознавець та кіносценарист Сергій Васильович Тримбач. Маючи чималі досягнення в цій сфері діяльності як заступник голови Національної спілки кінематографістів України, науковий співробітник відділу теорії мистецтв Інституту мистецтвознавства та фольклористики ім. М.Т. Рильського НАН України та заступник генерального директора Національного центру Олександра Довженка з питань архівної наукової роботи є автором чималої кількості сценаріїв фільмів. Тут слід відзначити його авторство у фільмах «Творець із Божою іскрою» (1997 р.), «Богдан Ступка. Львівські хроніки» (1998 р.), «Небилиці про Борислава» (1999 р.), «Любов небесна» (2002 р.), «Вічний хрест» (2003 р.), «Живі» (2008 р.), «Довженко починається» (2009 р.). Крім того кіномитець є упорядником книг: «Іван Миколайчук. Білий птах з чорною ознакою» (1991 р.), «Олександр Довженко. Фільми. Малюнки. Задуми» (1994

р.), «Іван Миколайчук» (2001 р.), «Довженко і кіно ХХ століття» (2004 р.). Слід погодитися, що це вагомий доробок у розвиток вітчизняного кінознавства.

Тримбач С.В. у 2008 р. став лауреатом Державної премії України імені О.Довженка. Цікаві дослідження містить також його праця «Українська історія в кінофільмах», в якій є чимала кількість важливої інформації про кіномистецтво періоду складних радянських часів. Увагу привертає аналіз фільму «Вавилон ХХ», який, як вважає автор, був режисерським дебютом актора Івана Миколайчука, вже тоді добре знаного та знаменитого.

Метою режисера фільму була можливість висвітлити в кадрі саме життя села 1920-х рр.. минулого століття таким, яким його витворив багатівіковий плин розвитку народної культури, коли свідомість одних нерідко випереджала свідомість інших у часі, спостерігалось різне бачення одних і тих самих суспільних процесів. Автор праці звертає увагу на те, що фільм знімали в Київській області групою митців, де кожен актор грав свою роль, чітко дотримуючись стилістики народного вертепу.

Тут автор прослідковує процес кінематографії в період німецько-радянської війни, зокрема у фільмі «Білий птах з чорною відзнакою», де вперше герой УПА постає на екрані перед глядачем, в основі якого лежить притча про те як лелека був колись людиною. Перед глядачем постає складна доля сім'ї Леся Дзвонаря.

Дана праця містить рекомендаційний список з п'ятдесяти фільмів найрізноманітніших жанрів. Тут автор наголошує, що українське кіно є важливим інструментом для посередництва та обміну, що розповідає історії, рефлексує над нашим життям і дає можливість спостерігати в дзеркалі кіно нашу новітню історію і її драми [38].

Кіностудії ім. Олександра Довженка Сергій Тримбач присвячує працю «Кіно, народжене Україною: ілюстрована історія» [23]. Автор дає змогу читачам зазирнути за лаштунки великого мистецтва сучасних українських кінематографістів, розповідаючи про кіностудію ім. О. Довженка та процес створення багатьох українських фільмів протягом її історії, зокрема про

відомих українських режисерів С. Параджанова, П. Ільченка та І. Миколайчука [23]. У цій книзі читач знайде багато цікавих історій, пов'язаних з долею творців стрічок, зокрема повідомлення про харківського фотографа Альфреда Федецького, який як відомо вже у 1896 р. став першим українським оператором хроніко-документальних фільмів.

Одна із таких історій пов'язана з фільмом «Квітка на камені», який мав антирелігійний напрямок і за це був проклятий церквою. Після того, як на зйомках фільму дивним чином загинули декілька людей, зокрема талановита акторка Інна Бурдученко, він набув не дуже хорошої слави. У книзі, що була щедро ілюстрована фотографіями, чимало маловідомих фактів з історії створення кіно [23].

Креативною та цікавою у дослідженні кіно є Олена Гончарук – керівниця Музею кіно Довженко-Центру та переможниця конкурсу на посаду генеральної директорки Довженко-Центру. Свій творчий шлях в Національному центрі Олександра Довженка та Державному фонді фільмів України вона розпочала з 2016 р. Результатом творчості О. Гончарук спільно з командою Довженко-Центру стало відкриття Музею кіно, створення виставок «ВУФКУ. Lost & Found» і «Польоти уві сні та наяву», проведення фестивалю німого кіно та сучасної музики «Німі ночі». Вагомий вклад було здійснено у фільмофонд, колекцію, якої спільно з творчою групою досліджує, поповнює, зберігає, а також готує копії для показів в Україні й за кордоном О.Гончарук. Відомо, що найстаріший фільм, що зберігається у фондах Довженко-Центру, – це плівка 1909 р., а сама колекція лише фільмофонду складає близько 60 тисяч коробок із плівкою семи тисяч фільмів. Зрозумілим є те, що кожен знятий фільм містить панораму часу, аналізує діяльність композиторів, акторів, костюми, цензуру. Прикладом тут є документальний фільм «Земля блакитна, ніби апельсин», Ірини Цілик, який доніс до глядача не лише складну долю дівчат-героїнь, що здобували кіноосвіту, долаючи ряд випробувань, а й про зруйновану зараз Красногорівку.

Важливо, що творча команда Олени Гончарук запустила новий цикл показів «Забуте, непобачене, своє» у кінотеатрі KINO42, разом із благодійним фондом «Хід Юристів», який підтримує військових. Цікавою є її ідея про синхронний рух кіноіндустрії України зі світом та прагнення брати участь у спільних кінопроєктах з багатьма країнами. Тоді розмова з Європою буде не «підтримайте, бо ми слабкі», а «підтримайте, бо ми рівні» [43].

Цікаву ідею про роль фільму на історичний розвиток подає творчий колектив посібника для вчителя «Українська історія в кінофільмах», авторами якого є Волошенюк О.В, Мокрогуз О.П., Новікова Л.Є., Тримбач С.В, Черков Г. А. Виклад матеріалу тут побудовано за тематичними підгрупами, щоб користувачам полегшити вибір певного фільму, який би відповідав окремій галузі, зокрема «Перехрестя історії», «Серед мистецтв», «Національні стереотипи», «Релігія», «Кіно про кіно» [38, с. 4].

Авторський колектив подає вичерпну відповідь на питання, що стосуються кіноосвіти, кінограмотності, фільму як медіатексту, етапи аналізу фільму та інших моментів кіномистецтва. У посібнику виокремлена інформація для вчителя, зразки схем опису фільмів, запитання для проведення дискусії після відеоперегляду, плакати кадрів з фільму та біографічну довідку режисерів кінокартин.

Фільми «Коліївщина», «Вавилон ХХ», «Земля», «Білий птах з чорною відзнакою» тут детально проаналізовані інформацією поданою вище та наповнені додатковими візуальними зображеннями. Аналізуючи можливості використання одного з фільмів, користувачам посібника пропонується глибоко подивитися на зображення протягом тривалого часу, записуючи певні деталі з кадрів та можливість обговорення їх у групах. Зокрема по особливому тут подано інформацію про фільм Демуцького Д.П. «Земля» часу колективізації, доповнену зображеннями, творчими завданнями, схемами тощо [38, с.23–30]. Ця праця містить інформацію про період колективізації, визвольну боротьбу Української Повстанської Армії, події Другої світової війни та «біографічні фільми» у вигляді ігрової картини про реальну визначну

особистість, які деталізують окремі цікаві моменти з життя та творчості акторів фільму. В додатках вміщено інформацію про авторів фільмів та перелік їхніх творчих доробків, тобто фільмів, як інструменту для посередництва та обміну з певними історіями, рефлексією над нашим життям а також можливістю побачити особливості новітньої історії. Ілюстративний матеріал з книги може відобразити певні процеси та історичні події [38, с. 53–57].

Деякі статті, котрі ми мали нагоду використовувати мають радше науково-популярний або навіть популярний характер, але були доволі корисними для визначення становлення українського кінематографу. У цій ділянці варто назвати статтю Н. Святокум « Становлення і розвиток українського кінематографу» [59] статтю «Олександр Довженко – легенда кінематографії в Україні» [51] та статтю популярного характеру Л.Брюховецької «Містичний, метафоричний, модерний» присвячену 50-річчю виходу у світ знаменитої картини «Камінний хрест» режисера Леоніда Осики [12]. Можна також згадати деякі статті, поміщені в окремих газетах. Наприклад статтю Т. Поліщук «Чорна рада», що вийшла друком у газеті «День», у 1999 р. [55]. і особливо статтю «Владика Андрей» – новий вимір українського кіно», яка появилася друком у газеті «Наше слово». у вересні 2008 р. [41].

До слова, згадана нами вище Л. Брюховецька є авторкою посібника для студентів вищих навчальних закладів. «Кіномистецтво», що появилася на світ у Києві, 2011 р. [31]. Авторка Л. Госейко переклала з французької мови потужну роботу «Історія українського кінематографа. 1896–1995» [13]. Варто також назвати книгу І. Зубавіної «Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті», що вийшла друком у Інституті проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України у Києві 2007 р. [15]. Відомий український мистецтвознавець і культуролог Василь Скуратівський у співавторстві з О. Охідією у 2019 р. насали пізнавальну статтю «Автор та авторське у кінематографі України 60-70-х років першої половини 80-х років ХХ ст.», яка була поміщена у «Віснику Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво» [7]. Можна також

назвати колективну статтю «Відображення трагедії Голодомору в сучасному українському кінематографі», що була надрукована у «Науковому віснику Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого» у 2014 р. [5].

Із праць методичного характеру варто виділити добротну роботу О.Пометун «Методика навчання історії в школі», що вийшла друком у Києві 2006 р. [35]. Ця книга користується особливою популярністю серед здобувачів освіти спеціальності «Середня освіта. Історія», є своєрідним бестселером серед допитливих вчителів. Варто також відзначити методичну роботу В. Комарова «Методика навчання історії в школі», яка є навчальним посібником для студентів історичної спеціальності педагогічних університетів [33]. О. Пометун є співавторкою популярного науково-методичного посібника «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання», що вийшов друком у 2004 р. [36]. У цьому ключі потрібно виділити пізнавальну статтю О. Струтинської «Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства» яка була надрукована у збірнику «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету» [8]. Можна назвати також праці С. Терно «Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії», що побачила світ у Запоріжжі у 2012 р. [37] і добротний посібник Г. Яковенко «Методика навчання «історії» [39]. Не варто забувати про підручник О. Гайдамаки «Мистецтво : (рівень стандарту, профільний рівень), що адресований ліцеїстам 10 і 11 класу закладам загальної середньої освіти [32].

Отже, говорячи про джерельну базу дослідження можна констатувати її вузькість та малопредставницькість. По суті в Україні нині дуже мало є навіть опублікованих документів. Дещо краще виглядає ситуація з історіографією. Можна хіба що зазначити, що існують лише деякі праці на цю тему. Від початку розвитку кінематографу люди цікавилися не тільки самим фільмом, а й досліджували його розвиток через призму попередніх робіт.

Але в своїх працях автори переважно намагалися простежити розвиток кіно в конкретний період, визначити основні вдосконалення, як в плані зйомки,

постановки, костюмів так і бюджету. Існуючі праці українських аналітиків стають основою для майбутніх дослідників цієї теми та сприяють подальшому його розвитку, адже ми тепер маємо змогу побачити і зрозуміти, яким було кіно ХХ ст. Чим воно надихалося і як розвивалося.

Разом з тим виникають також методичні праці, які допомагають зрозуміти, як все таки правильно молодому вчителю використовувати такий вид наочності, як фільми в закладах загальної середньої освіти. Це відрядно але хочеться аби таких праць було якомога більше оскільки це знано спрощує роботу молодого вчителя у закладах загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ

Незважаючи на складні політичні та соціально-економічні умови в період перших десятиліть ХХ ст. на українських землях спостерігався бурхливий розвиток кінематографії. Зокрема мистецтвознавець Володимир Миславський пише про те, що за часів гетьмана П. Скоропадського на урядовому рівні була спроба створити українську кінематографію. Тоді ж була утворена Кінематографічна секція, очолювана Л. Старицькою-Черняхівською, яка здійснювала відбір фільмів культурно-просвітницького змісту. Саме тоді також було розроблено спеціальний законопроект про українізацію кінематографу, згідно з яким усі кінофабрики і прокатні контори зобов'язувалися використовувати українську мову для титрування фільмів [19, с. 175–176].

Хоча під час перших сеансів демонстрували закордонні фільми все ж кіно використовувалося як потужний інструмент пропаганди. Більшість фільмів присвячували тематиці революції, колективізації, індустріалізації та громадянській війні. В окремих випадках кінематографісти намагались вводити національний колорит та зобразити побут і звичаї українців.

Документальні фільми відображали події, вигідні владі, зокрема будівництво нових заводів, життя та досягнення колгоспників чи й цілих бригад. Часто у фільмах використовували символи радянської влади з метою знову ж таки поширення ідеології та пропаганди.

З метою створення дієвої управлінської вертикалі поступово проходив процес об'єднання республіканських кіноорганізацій під егідою єдиного центру. Так вже у грудні 1927 р. Всесоюзна кінонарада узаконила створення єдиного керівного центру при Вищій раді народного господарства [14, с. 7].

Вірогідно в 1930-х рр. розпочинається процес інкорпорації республіканських кінематографій. Хоча в той час негативний вплив на українське кіно мав процес відміни монополії на прокат кінокартин в УРСР. Негативно на подальшу долю українських фільмів того часу мав посилений

вплив і контроль за фінансуванням та управлінням «Союзкіно», що неабияк відображалось тоді на кінопродукції.

Та водночас розпочиналася робота над розробкою статуту нової української кіноорганізації «Українфільм». Цікавим був і той факт, що кіноорганізація мала можливість створювати власну продукцію лиш у вигляді художніх, наукових, шкільних, технічних фільмів та кінохроніки.

Уже 22 березня 1938 р. з'являється Постанова «Про утворення Комітету в справах кінематографії при Раді народних комісарів Союзу». Тоді в Україні розпочинають свій творчий шлях Київська та Одеська кіностудії художніх фільмів, Українська студія хронікально-документальних фільмів, Фабрика з виробництва плівки в м. Шостка, Одеський завод кіноапаратури, Київська копіювальна фабрика, київський інститут кінематографії та інші [14, с. 15].

Але кожна стрічка запускалася у виробництво лише за особливим наказом голови Комітету, що неабияк впливало на сюжет самого фільму. Партійно-державним замовникам того часу вистачало показувати реалії життя людей з певною поправкою для більш глибокого ідеологічного впливу на тодішнього глядача. Нерідко траплялися спроби маніпуляцій свідомістю мас, до яких радянська влада ставилась схвально. Кінематографи зазвичай мали дотримуватись певних вимог і часто виконувати подвійні завдання, тобто завоювати масового глядача та задовільнити вимоги політорганів з агітаційною метою.

Так, фільм Володимира Гардіна «Отаман Хміль» 1923 р. містив сюжет переходу інтелігента на бік радянської влади. Але ж тут стає зрозумілою мотивація даного вчинку героя фільму, бо в іншому випадку глядачеві фільм був би недоступний. І подібних сюжетів фільмів можна було б послідувати в той час чимало, адже по іншому кіновиробництво було б не вижило.

Тоді ж не міг пройти непоміченим і фільм Петра Чардиніна «Тарас Шевченко», який вийшов у світ 1926 р. Постать Кобзаря не могла залишити байдужим глядача, хоча в сюжеті закладено та висвітлено в більшій мірі життєвий шлях самого Шевченка. Тодішній уважний глядач міг помітити

прямолинійні протиставлення різних верств суспільства і навіть назрівання класової боротьби, хоча такі сюжети часто залишалися непоміченими для більшості, бо акцент під час перегляду робили на комедійні чи інші сцени.

Для кінематографа важливо було створити мову, що була близькою і зрозумілою людям, яку можна було б згодом завоювати ідеологічний простір та активно обробляти свідомість більшості аудиторії. Для київського глядача 1928 рік став важливим в тому плані, що відкрилася кінофабрика, сьогодні це Національна кіностудія імені О. Довженка, яка залишила вже для сучасного покоління чималий доробок фільмів з наявними сюжетами історичного минулого нашої держави.

Зйомки історичних фільмів у 20-30-х рр. минулого століття були досить складним процесом, який вимагав від кінематографістів неабиякої майстерності та креативності. Як зазначалось вище необхідно було долати багато перешкод. Зокрема камери були громіздкими й важкими, що обмежувало можливості створення складних світлових схем. Декорації та костюми часто створювали вручну, щоб максимально точно відтворити історичні образи. Хоча кожен фільм ретельно перевірявся на відповідність ідеологічним нормам все ж в процесі перегляду прослідковувалися сцени героїчного українського народу, які підкреслювали боротьбу за свободу і право на вільне життя.

Олександр Петрович Довженко як кінорежисер-новатор, самобутній прозаїк і драматург, тонкий лірик і своєрідний «поет екрану» був одним із фундаторів української кінематографії, всесвітньо відомим митцем. Особливу роль у становленні українського кіномистецтва відіграли його фільми «Звенигора» 1928 р. (філософська притча про історію України), «Арсенал» 1929 р. (фільм про революцію 1917р. в Києві), «Земля» 1930 р. (поетична картина про колективізацію села), «Коліївщина» 1933 р. (історична драма про повстання селян на території Правобережної України в середині XVIII ст.). Творчість піднесла вітчизняний кінематограф до світового рівня. Якось митець сказав: «Мої картини подібні до яблунь – добре потрясеш – набереш 500 яблук, погано – упаде штук 10» [32].

Цікавим є той факт, що герой фільму «Звенигори» вічний Дід був носієм національних стереотипів, суть якого полягала в уявленні про Україну як про щось вмерле, однак таке, що може воскреснути. Напевно з цього фільму слід розпочинати відлік українського кіно, яке виражає сутність народного й національного життя. Через сюжет фільму режисер подає доволі цілісний проект майбутнього української нації, вкладаючи попередньо епізоди з історичного минулого.

На думку радянського теоретика кіно і режисера Сергія Ейзенштейна: «Цей гостро сучасний твір зі справжнім національним поетичним вимислом, із чимось гоголівським. Переходячи у своєму космічному уявленні від якоїсь загубленої у глибині віків Атлантиди до обітованої землі соціалізму, Довженко виправдовує більшовицьку революцію – так, ніби він приймає нову ідеологію, що постала з якогось давнього заповіту» [13, с. 48]. Та попри схвальні відгуки його всеодно було звинувачено в буржуазному націоналізмі та великоросійському шовінізмі.

Фільм «Перекоп» 1930 р. близький до проблем українського селянина, який іде на будівництво, щоб заробити грошей на корову. Тобто стрічка вписує епічну панораму історичних подій того часу, а саме проблем українського суспільства. Режисер прагне відтворити образ України, яка прагне жити вільним життям і не бути сировинним придатком до інших країн.

Зі знакових для українського кінематографа подій варто виокремити показ 1930 р. першого звукового фільму «Симфонія Донбасу» режисера Дзиги Вертова, одного із засновників і теоретиків документального кіно, якого вважають яскравим представником «Українського Відродження» у кінематографі. Дзига Вертов прагне відтворити дійсність, реалії життя робітника, суспільства.

Своє визнання Давид Кауфман, а саме таким було справжнє ім'я кінорежисера отримав від видатного майстра кіно Чарлі Чапліна. Після перегляду даної роботи він висловив таку думку: «Я ніколи не міг уявити, що ці індустріальні звуки можна організувати так, аби вони здавалися прекрасними.

Я вважаю Ентузіазм однією з найбільш хвилюючих симфоній, які я коли-небудь чув. Містер Дзига Вертов – музикант. Професори мають учитись у нього, а не сперечатися з ним» [63].

Та до того, як завоювати всесвітньо відому славу Вертов пережив важкі часи революції. Про матеріальний стан тих часів можна висловити думку після слів кінооператора Олександра Левицького при приїзді в Харків у 1919 р. Він каже так: «На вокзальній площі я зустрів Вертова. У одній руці він тримав два тістечка, одне було надкушене; в іншій руці також було тістечко, а очі жадібно ковзали по лотку торговця. Я, як і Вертов, був вражений. Тістечко, справжнє тістечко, на вулиці, на лотку у торговця! Ми вже давно забули не лише його смак, але і вид. Здивування наше зросло, коли ми потрапили в закритий ринок. Гори свинячих туш, м'ясні розп'яті і оброблені туші, величезна кількість мішків зі всіляким борошном, мішки з цукром і поруч ряди з салом і маслом. Ми ходили і не вірили своїм очам. Де ми?» [19, с. 223].

Важливим поступом в процесі кінематографії був момент створення операторських шкіл з так званим пластичним мисленням. З цього часу оператори виконують роль керівника організації матеріалу для зйомок (Демуцький, Кауфман). Цікаво, що другому з них притаманні були раптова чи прихована зйомка, що давало результат відтворення більшої реальності, виокремлення найголовнішого в сюжеті фільму.

Радянські оператори в 1920–1930–х рр. здебільшого працювали з плівкою американського виробництва, яка за якістю була вищою. Це давало можливість оператору відкоригувати в момент лабораторної обробки певні зображення та краще висвітлити реальні події.

На початок 1930–х років поступово розпочинали впроваджувати технологію звуку. Насамперед почали озвучувати попередньо зняте німе кіно. Зокрема автором музики в процесі озвучення фільму «Два дні» Г. Стабового був Борис Лятошинський. Цікавим був той факт, що одним з перших озвучених фільмів мала бути «Земля» О.Довженка, але через недосконалість звукотехніки

цього не сталось. Хоча цей мистецький витвір мав стати перехідним в процесі застосування нових прийомів монтажноі побудови.

Часто кінематографістам цього часу доводилось долати тиск адміністративної машини, яка давала вказівки висвітлення ідеології та замовчування умов реального становища українського суспільства в період репресій, голоду, цензури, розкуркулення, індустріалізації. Прикладом тут може стати фільм Д. Мар'яна «Все в руках» (1930 р.), який висвітлює процес влади над кожним представником суспільства.

У 1931 р. був озвучений фільм «Кармелюк», створений за мотивами творів Людмили Старицької-Черняховської та Марко Вовчка, що висвітлював особливості життя та боротьби легендарного отамана Устима Кармалюка спільно із селянами про кріпосної системи. Хоча фільм був підданий чималій критиці за подання історичного матеріалу під романтичним кутом зору, замість виявлення соціальних причин народного бунту. Сталінське керівництво часто піддавало критиці чимало українських фільмів за «неправильне відображення боротьби пролетаріату і колгоспних мас на фронті соціалістичного будівництва» [14, с. 58]. Але ж цей фільм і надалі виглядає досить цікавим як історичне джерело і зразок українського кіно 1930–х років.

Період 1940–х рр. був надзвичайно складним для українського кіномистецтва, адже країна перебувала під радянською окупацією, а суспільство ще потерпало від війни та значних руйнувань, що суттєво впливало на процес творення кіно. Фільми мали відповідати ідеологічним засадам комуністичної партії і до цього режисеру необхідно було дотримуватись певних норм у висвітленні сюжету стрічки.

Багато українських кіномитців змушені були евакуюватися або ж зазнавали репресій з боку окупаційних влад. Ще до всього додавались численні руйнування технічних матеріалів у ході військових операцій. Це призводило до розпаду творчих колективів та ставало на заваді масштабним кінопроектам. Тодішні фільми часто створювались за одним зразком, виховуючи нову радянську людину і часто були насичені героїчним пафосом, який мав

викликати у глядачів почуття гордості за свою країну і радянський режим. Тоді почали знімати хронікальні кадри, які фіксували хід війни, життя в тилу та відбудову після визволення. Саме такі кадри часто використовували для створення нових сюжетів з метою пропаганди. Згодом почали створювати сюжети про ситуацію на фронті і вже 8 липня 1941 р. вийшли кадри, зняті на другій лінії оборони. Тоді вперше глядачі побачили збитих і захоплених в полон німецьких пілотів. Спочатку кінорепортерам ще не вдавалося відзняти просування значних частин війська і техніки, тому вони спочатку демонстрували переправи поодиноких танків. Згодом операторам фільмів про військові дії доводилось перебувати фактично на одній лінії вогню з бійцями, що часто було небезпечно.

Восени 1941 р. були відзняті кадри про будівництво оборонних укріплень, бомбардування міст Києва та Одеси. У перші тижні війни при головному політуправлінні РСЧА створили відповідальний за фільмування фронтовий відділ. Фільми мали переконувати глядачів у правильності радянської ідеології та виховувати в них ненависть до нацизму.

Прикладом може бути фільм «Партизани в степу» 1942 р., процес створення якого припав на найгарячішу фазу війни. Завданням режисера було відтворити тодішні події таким чином, щоб висвітлити героїзм радянських солдатів і партизан та дискредитувати ворогів. Тут часто сцени відтворювали перебільшення реальних можливостей радянських солдат, але спрямовували думку глядача на відвагу, бойовий дух та незламну боротьбу проти ворога.

Кожен глядач в наші дні може побачити «Пропагандистську домінанту картини». Проте мета фільму й не вимагала більшого. Стрічка мала оспівувати боротьбу партизан проти німецьких загарбників і прославляти радянські війська. Та проблема фільму полягає в тому, що виконуючи агітаційне завдання партії, режисери фільму не змогли передати всю ту трагічність подій, що відбувалися навколо [14, с. 345].

Сюжети з фільму, на наш погляд, варто використовувати учням і ліцеїстам під час вивчення теми «Україна в роки Другої світової війни (1939–

1945 рр.)». Можна також спробувати провести дискусію щодо даної картини. Для цього потрібно визначити головні питання теми. Наприклад такі:

- Яка головна ідея даного фільму?
- Як режисери висвітлюють реальність тих подій?
- Як історичний аспект вплинув на сюжет кіно?
- Якби у вас була змога створити фільм про ці події, щоб ви змінили?

Під час окупації України Німеччиною у часи війни в період численних руйнувань кінематографічне життя продовжувалось і центром його була Київська кіностудія, де діяло ще вісім кінотеатрів та працювало тоді декілька відомих кінематографістів, зокрема оператори Микола Топчій та Юрій Тамарський.

Миколі Топчію як майстру світла й тіні належали відомі фільми «Нові зустрічі» (1956р.), «Київські відлуння» (1957р.), «Сон» (1964р.). Тоді як Юрій Тамарський відзначився як майстер документального кіно. До його творчої спадщини належать фільми про суспільні проблеми того часу, тобто освоєння цілини, життя колгоспників, будівництво нових міст.

У реальному житті ці процеси проходили досить складно, але перед митцями фільмів було визначено чітке завдання з боку влади щодо звичного перебільшення та втілення в сюжети пропагандистської ідеї знову ж таки колективізму та відданості своїй державі і владі попри будь-які труднощі.

У ті складні часи було створено декілька пропагандистських документальних та хронікальних стрічок, зокрема фільми «Київ», «Робочий день українського селянина», «Добровільний виїзд української молоді на роботи до Німеччини», «Похорони жертв радянського терору в Вінниці», хоча частину з них так і не було завершено.

Крім Київської кіностудії, на окупованих українських землях у складі німецьких військ діяли пересувні знімальні кіногрупи «Вохеншау». Вермахт ставив те ж як і радянські кіногрупи завдання задокументувати звірства і терор. Зокрема у фільмі «Київ» є кадри зруйнованого Софійського собору та інших

історичних пам'яток. В основному німецька хроніка фокусувалася на житті селян, хоча і були кадри про долю остарбайтерів.

Особливе місце у процесі висвітлення відповідних фактів війни через ефір належало О. Довженку, який на початку війни був художнім керівником Київської кіностудії, а вже 2 травня 1943 р. займав посаду режисера Центральної студії кінохроніки та керівника операторської групи для фільмування військових дій та партизанського руху.

1958 р. на Всесвітній виставці в Брюсселі (Бельгія) у результаті опитування, проведеного Бельгійською синематекою серед 117 видатних критиків і кінознавців із 26 країн світу, фільм «Земля» Олександра Довженка було названо в числі 12 найкращих картин усіх часів і народів. Оскільки фільм зображував перші роки колективізації і конфлікти колгоспників та селян, то автор доводив про причетність процесу колективізації до розриву людини з землею, що ставало для багатьох болючим наслідком. Але як вже відомо фільм було знято з прокату за кілька днів після прем'єри через симпатії противникам колективізації.

Щодо методики, то на нашу думку, фільм «Земля» О.Довженка добре підійде під час вивчення в 10 класі теми: «Встановлення й утвердження радянського тоталітарного режиму (1921–1939 рр.)». Цікавим варіантом було б написання невеликої анотації фільму. Це можна реалізувати на практичному уроці, або дати учням на домашнє завдання.

Обсяг не повинен перевищувати 600 слів і має дати розуміння фільму для друзів чи родичів. Дещо нестандартне завдання та якщо уявити, що ти розповідаєш другу цікавий фільм, який щойно переглянув для того, щоб зацікавити й його то виглядає не так складно. Тому тут важливо якісно описати свої емоції від побаченого, сенс картини чи її важливість для сучасного українського глядача. Таким чином учні ніби приміряють роль вчителя на собі, аналізуючи фільм для того, щоб допомогти іншим його зрозуміти.

Фільм «Земля» в дійсності був унікальним у тому числі в силу складності і особливостей його зйомок. Адже до Другої світової війни та на її початку

більшість операторів користувались важкими апаратами КС-4 і КС-5. З часом можна було відзняти лише короткі монтажні плани з рук впритул супроводжуючи солдата. Камера повноцінно працювала на відстані 200 метрів. Проблемою бойових кінорепортажів були так звані організовані зйомки, що часто замінювали справжні «бойові кадри» [14, с. 387].

Зазвичай в ефір потрапляли кадри, які акцентували увагу на обличчя постраждалих чи закатованих людей, підкреслюючи силу емоцій та ненависть до ворога. Крім того визначне місце в кадрі було відведено символіці тодішньої держави – червоному прапору та керівному складу військ. Починала формуватись нова своєрідна кіномова співчуття, а матеріалом репортажу мав стати «людський зміст» війни. Це було на той час іноваційно.

За розпорядженням очільників політуправління переважаючими кадрами мали стати наступальні операції радянських військ. Хоча більшість операторів тоді стверджували, що інсценізований сюжет не може донести до глядача правдиві події. Редактори воєнної кінохроніки працювали переважно в Новосибірську й редагували та доопрацьовували сюжети, надіслані з фронту.

Доля кіновиробництва в період «відлиги» була теж непростюю. Хоча українське суспільство вже відчувало зміни в процесі десталінізації, реабілітації, та все ж українському глядачеві ще недоступними залишались сюжети реальних історичних подій.

У той час продовжує розвиватися один із феноменів кінематографу – «українське поетичне кіно». Але все ще є фільми, які опиняються під категоричною забороною, наприклад «Довгі проводи» Кіри Муратової [59]. Фільм демонстрував складні людські стосунки, внутрішні конфлікти персонажів, а не поверхневий оптимізм та героїзм. Зосереджений глядач навіть міг помітити критику радянської системи, відокремлення індивіда в суспільстві, конфлікт поколінь, що суперечило колективізму та тодішній ідеології.

Заборона фільму викликала великий скандал у радянському кінематографі та призвела до звільнення керівництва Одеської кіностудії. Хоча «Довгі проводи» – це фільм, який дозволяє побачити трагічну історію про

нездійснені мрії і втрачені можливості, або ж філософське роздумування про сенс життя. Звісно ж подібні сюжети тоді радянська влада допустити в ефір так просто не могла, бо це ж пряме заперечення їхній ідеології.

П'ятдесяті роки минулого століття стали важким випробуванням для кіностудії. Але життя на студії завирувало знову, коли 1952 р. була ухвалена постанова про розширення кіновиробництва. Тоді повернулися фронтовики (Віктор Івченко, Юрій Лисенко), прийшла молодь з інститутів (Сергій Параджанов, Володимир Ілленко, Юрій Ілленко) і життя українського кінематографу знову завирувало. Режисери знімали фільми-концерти: «Капела бандуристів», «Капела «Думка», «На крилах пісні» та ін.

Поступово відновлювалися театральні постановки: «Украдене щастя», «Сто тисяч», «Дорогою ціною» Марка Донського за повістю М. Коцюбинського, яку в 1958 р. Британська академія кіно назвала найкращою зарубіжною картиною. Таку ж оцінку отримали «Тіні забутих предків» С. Параджанова 1965 р. [51]. Фільм у 1966 р. отримав золоту медаль на міжнародному кінофестивалі в Салоніках і на думку відомого сербського режисера Еміра Кустуриці був однією з кращих картин у світі.

Видатний дисидент Іван Дзюба висловлював свої приємні спогади від фільму Сергія Параджанова. Зокрема він казав: «Як тут не нагадати про те, чим стали для мого покоління «Тіні забутих предків». Це було не просто свято українського мистецтва. Це було свято української душі. Підтвердження того, що Україна може стати естетичною і духовною величиною у світі. А отже – і величиною повною...» [22, с. 7].

Цікавою є доля самого С. Параджанова, який у 1966–1968 рр. разом з іншими діячами української культури протестував проти масових політичних арештів українських інтелектуалів і був першим, хто підписав «Лист проти незаконних політичних процесів». Він неодноразово боровся за дотримання свободи слова та друку на в Україні. Саме за все це став об'єктом переслідування та репресій. За непохитну громадянську позицію його жартома

називали «вірменином, який народився в Грузії, змушений був сидіти в російській в'язниці за український націоналізм».

Велику роль у висвітленні суспільних проблем відіграли й поетичні кінотвори цього часу, як «Вечір на Івана Купала», «Криниця для спраглих», «Білий птах з чорною ознакою», «Камінний хрест», «Пропала грамота». Тут глядач міг помітити особливості життя та труднощі українського селянина, основи державної економіки. Інколи режисери намагались донести до глядача справжні проблеми українського села та міста, проблеми суспільства, вкладаючи сатиричний чи драматичний стиль. Усі ці фільми без сумніву стали подією українського радянського кіно. Біда лише у тому, що вони не були у широкому доступі до широкого глядацтва.

Через два десятиліття після завершення війни окремо розробляється і поглиблюється тема війни. Так фільми Л. Бикова «Ати-бати, йшли солдати», «У бій ідуть самі старики» розкривається сюжет першого життєвого досвіду та спроба жити і виживати в час війни та повоєнний період. Трилогія Т. Левчука «Дума про Ковпака» з документальною достовірністю аналізує приклад партизанської боротьби, інколи перебільшуючи певні їх вчинки. Особлива мова про роботи Леоніда Бикова, який, попри зрозумілу радянську заідеологізованість, російськомовність своїх стрічок ставив людину на перше місце, умів торкатися душ глядача. Крім того Л.Биков ніколи не відмовлявся від України, добре володів українською мовою.

В період «холодної війни» радянська влада давала розпорядження всім кінематографам створювати для глядача образ зовнішнього ворога, тобто західнонімецьких та американських шпигунів, західних вчених, які спеціалізувались на військових розробках. Прикладом тут є фільми «Голуба стріла» І. Естріна (1958 р.), «Небо кличе» (1960р.) О. Козиря, «Берег надії» (1967 р.) М. Вінграновського, які зумисно демонструють самовідданість радянських космонавтів, вчених та зображають тягу до війни американців [4].

Непоодинокими були й агітаційні сюжети у дитячих фільмах про самопожертву державі чи патріотичні вчинки юнаків, щоб розширити сферу

радянської ідеології. Зокрема такими були фільми «Юнга зі шхуни «Колумб» та «Казка про Хлопчиша-Кибальчиша» (1964 р.) Є. Шерстобитова. Тут режисер демонструє дитячій аудиторії «важливість патріотизму та незламність радянського духу з метою зупинити ворога та захистити державу від буржуазних ворогів» [4]. Подекуди у цих фільмах піднімається тема колабораціонізму та ще й з відповідною мораллю очікування покарання за злочин.

Тоді влада сподівалась, що саме за допомогою подібних дитячих фільмів буде продовжено процес радянзації, колективізму та формування радянської людини в наступному поколінні. У тодішньої влади були сподівання на те, що саме юного глядача за допомогою яскравих сцен можна налаштувати на нові вчинки заради держави. Хоча окремі епізоди окремого лиш діалогу чи певної дії героя могли розкривати суть реальної ситуації в українському суспільстві в радянські часи.

У період «відлиги» суттєво загострюються відносини КНР та СРСР, що не могло не позначитись на сюжетах радянських фільмів. Зокрема у кінокартині В. Івченка «Надзвичайна подія» 1960 р. наявні сцени прояву надмірного патріотизму та нетерпіння до ворогів комунізму. Хоч за основу взято реальні події, пов'язані із захопленням радянського танкера «Туапсе» в 1954 р. і під час морської блокади КНР.

Звідси впливає думка, що у період «відлиги» у кінопропаганді продовжуються тенденції, започатковані ще у сталінський період, змінюються лише образи. Так, на зміну образам «петлюрівців», «отаманів», «білогвардійців» приходять образи «есесівців», «фашистів», «німців». Їх тоді намагаються зобразити жорстокими, нерозумними та позбавленими людських рис. Внутрішніх ворогів «куркулів», «буржуа», «панів» змінюють нові «колаборанти», «дезертири» та «бандерівці».

Через загострення конфронтації у «холодній війні» проводилася аналогія зі світовою війною, де проявлявся героїзм солдат за захист від «буржуазного ворога». Героями і надалі залишаються революційні діячі, небайдужі громадяни

і військові. Образи ворога та героя в період «відлиги» був сформований засобами масової інформації та довготривалої пропаганди в ході самого процесу глобального політико-ідеологічного протистояння СРСР і країн Заходу.

Згідно розпоряджень радянської влади українські фільми мали завдання поширювати саме ідею міжнародного політичного протистояння та нетерпимості до цінностей демократії та процесу гонки озброєнь країн Заходу і звичного возвеличення та перебільшення можливостей радянського громадянина.

Як було сказано нами вище кіномитці того часу мало творили справжні історичні фільми, які би висвітлювали правдиву історію українців, були б україномовними чи прославляли українську культуру. Адже тоді цензуру ще ніхто не відміняв і контроль за кіновиробництвом був під чітким контролем влади. Тому більшість режисерів та сценаристів або ж знімали фільми на політичне замовлення (зазвичай талановиті, яскраві, але історично неправдиві), або ж обмежувалися екранізацією української класики.

Зокрема режисер Віктор Івченко продемонстрував у 1954 р. першу екранізацію однойменного твору Т.Шевченка «Назар Стодоля» та зняв фільм за драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня» в 1961 р. Цікавим є той факт, що кіномитець був учителем відомих у той час українських акторів Івана Миколайчука, Раїси Недашкової, Броніслава Брондукова.

До більшості кінофільмів режисера В.Денисенка, як було прийнято в радянські часи, застосували ідеологічну цензуру. Так, наприклад, відома глядачеві стрічка «На київському напрямку» (1967 р.) мала бути двосерійною, але другу серію, яка би змальовувала життя киян у період німецької окупації, зокрема, трагедію Бабиного Яру, заборонили через «неактуальність», бо містила правдиві історичні факти, тобто прояв геноциду.

Проте чималим досягненням для українського кіно тих часів є й художній фільм «Сон» 1964 р. саме Володимира Денисенка про долю відомого

українського Кобзаря. Фільм усім сподобався, адже головну роль у ньому зіграв знаменитий актор Іван Миколайчук. Щоправда фільм був російськомовним.

По суті жоден фільм у ті часи не обходився без участі цього актора. Якось рідна його сестра актора Фрозіна Грицюк згадувала: «Роль Шевченка – це найулюбленіша роль Івана з усіх, яку він грав за своє життя. Була велика гордість і радість, коли ми почули, що його затвердили на цю роль. Він завжди казав: «Я дуже щасливий, бо в нас із Шевченком надзвичайно схожі долі! Я народився в бідній багатодітній сім'ї, як Шевченко, і працювати мені не давали, як Шевченкові». І помер мій брат у 46 років, як і Шевченко» [4].

Важливим був той факт, що актор зіграв 34 ролі кіно, написав дев'ять сценаріїв, зняв дві режисерські роботи. Серед найвідоміших були фільми «Сон», «Тіні забутих предків», «Гадюка», «Білий птах з чорною ознакою», «Камінний хрест», «Комісари».

Іван Миколайчук зумів створити на екрані незабутні образи, майстерно переживаючи з ними та розкриваючи глибину їхньої душі. Актор органічно втілював на екрані образи простих людей, селян, робітників, зумівши передати глядачеві їхні мрії та сподівання. Як приклад тут може постати роль актора Іван Сила, за допомогою якої він створив образ справжнього українського справедливого і доброго богатиря.

Можна сказати, що Іван Миколайчук - це не просто актор, а справжній символ українського кіно. У своїх фільмах актор торкався важливих історичних подій. Зокрема у фільмі «Камінний хрест» він зобразив боротьбу українського народу за свою віру та незалежність. Важливим фактом було й те, що Іван Миколайчук говорив чистою українською мовою, що додавала його персонажам автентичності, крім того він надзвичайно розумів душу українського селянина.

Відтак й українська природа завжди була важливим елементом у його фільмах. Миколайчук не просто грав ролі, а відтворював цілу епоху, передаючи дух українського народу. Тому то й фільми Володимира Денисенка за

акторської участі Івана Миколайчука несли в собі потенційну загрозу тоді політичного ладу.

Відтворення справжнього життя українського села контрастувало з офіційною пропагандою та було загрозливим явищем політиці русифікації. Були навіть думки тодішньої влади, що фільми В. Денисенка могли спонукати людей навіть до соціальних протестів, оскільки вони демонстрували несправедливість існуючого ладу. Його фільми демонстрували національну самосвідомість та були незалежними від цензури.

Національним ідеям українського поетичного кіно суперечила політика радянської влади. У роки «застою» почалось активне переслідування українських режисерів. Через ідеологічну цензуру заборонили до показу безліч українських кінострічок, серед яких варто згадати фільм Володимира Денисенка «Совість», мелодраматичну стрічку Кіри Муратової «Довгі проводи» про що йшла мова вище. Кіра Муратова стала володаркою спеціального призу Берлінського кінофестивалю й отримала премію «Тріумф».

До числа заборонених фільмів належали «Вечір на Івана Купала» Ю. Ілленка 1968 р., «Білий птах з чорною ознакою» 1971 р., «Криниця для спраглих» та ін. Актор Іван Миколайчук, який зіграв у ньому головну роль, як згадує його сестра, казав так: «Білий птах...» – то не птах, а лишень тулуб з нього лишився. А всі крила йому пообрубувано. Мали бути дві серії цього фільму і того нема, багато обрізали, лишили тільки політично вигідні сюжети» [57].

За своєю суттю метафоричний та сюрреалістичний фільм пройшов важкий шлях від виробництва в 1965 р., до прем'єри на українському кінофестивалі в листопаді 1987 р. 22 роки забуття відбулися тільки через те, що влада побачила в роботі Ілленка тему знищення українського села в 30-х роках [47]. В Постанові Державного Комітету України з кінематографії йшлося про те, що автор допустив «ідейні збочення», через те фільм було вилучено, а 268 тисяч карбованців бюджету списано на збитки.

Даний фільм цікавий також з методичного погляду. Його можна використовувати одразу на двох заняттях з історії України в 11 класі. По перше це тема «Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)» і наступна це «Україна в перші повоєнні роки (1945–початок 1950-х рр.)».

Для прикладу застосування цього кіно на уроці може бути така доволі проста вправа. Учитель просить учнів обрати героя фільму, цінності якого йому найближчі і навести три аргументи, чому його герой обирає саме такий шлях. Ці аргументи можуть не стосуватися сюжету фільму, а походити з історичного контексту.

Цей метод цікавий тим, що він, по перше, перевіряє увагу і пам'ять учнів, бо стежить за тим, наскільки вони проникли цим кіно. По друге така оціночна характеристика героїв розвиває аксіологічну компетентність. Учні аналізують всі події пов'язані з персонажем, його мотиви і вчинки протягом фільму і вирішують якими вони були на їхній погляд. Це, разом з тим, дає розуміння, що в житті не буває тільки добрих чи поганих. Людина багатогранна і в різних обставинах здатна приймати протилежні рішення, що змушує нас замислитись, яка ця персона насправді.

Деякі українські режисери, керуючись своєю сильною творчістю все ж не опускали рук і продовжували мистецький шлях через весь бюрократизм радянського кіно. Зокрема режисер та актор Леонід Биков у 1972 р. і зняв драматичний військовий фільм «В бій ідуть одні «старики», в якому звучали українські пісні «Смуглянка» та «Ніч яка місячна», що з моменту виходу фільму на екрани стали справжніми шлягерами. Через пісню у фільмі звучить українська мова, красу і виразність якої демонструють поетичні діалоги. Важливим прикладом для глядача є те, що герої не соромляться своєї мови. Саме мова об'єднує тут всіх героїв, незважаючи на їх різні характери.

Поетичне кіно 1960–х –1970–х рр. стало своєрідним вибухом творчості, який неабияк вплинув на розвиток кінематографа. Воно стало віддзеркаленням суспільних настроїв того часу. Саме такі фільми виражали почуття побуту, пошук ідентичності та прагнення до свободи. У стилі «українського поетичного

кіно» в 1965 р. режисером Петром Тодоровським був знятий фільм «Вірність», який занурював глядача у непростий час світової війни. Сюжет фільму деталізує історичні листопадові події 1943 р. після звільнення Києва. Фільм не просто розповідав про війну, а й заглиблювався в душевні переживання молодих людей. Саме такими сценами П. Тодоровський зумів передати атмосферу того часу, показавши військові будні і побут цивільних людей.

Справжнім «поетичним кіно» теж стала стрічка Леоніда Осики «Камінний хрест» 1968 р. Перша редакція сценарію називалася «Кам'яний хрест Івана Дідуха на прізвисько «Переломаний». Сюжет фільму висвітлював болючі питання еміграції. Так головний герой Іван Дідух отримав у спадщину від батьків ділянку неродючого поля на горбі, в яку вкладає чимало сил та своєї праці. Та доля вирішується по іншому, а саме намагається віддалити героя від рідної землі у пошуках кращої долі [7, с. 45].

Час подій і сюжет фільму – це початок відліку, коли все вже вирішено і вороття немає, коли останній жест Івана Дідуха у прожитому ним на рідній землі – це встановлення камінного хреста на пагорбі, де була його земля. В «Камінному хресті» важливою стала й тема християнства, яка в добу атеїзму взагалі була під забороною та пильним наглядом влади. Митець, змушений вдатись використання недоминок, певних символів, намагаючись «говорити релігією [12].

Іншою відомою стрічкою режисера Леоніда Осики є «Захар Беркут» 1971 р.. Основною історичною темою фільму є подвиг невеликої карпатської громади, яка в 1241 році вступила в нерівний бій татаро-монгольськими завойовниками. Герой стає символом мудрості, досвіду та єднання громади. 1972 р. на Всесоюзному кінофестивалі в Тбілісі стрічка здобула приз «За відтворення на екрані традицій народного героїчного епосу» [45]. Фільм цілком був присвячений історичному періоду Давньої Русі і висвітлював суспільні та національні особливості того часу. На території кіностудії ім. О. Довженка ще довго стояло кілька дерев'яних язичницьких ідолів, виготовлених для «Захара

Беркута», немов мовчазне нагадування про стрічку Леоніда Осики та українське поетичне кіно.

Фільм «Поклонись землі» 1975 р. є відображенням подій історії відновлення зруйнованою війною господарства та боротьби за виживання господарів землі. Головними героями постають селяни, які мусять відбудувати свої домівки. Непрямо, але фільм натякає на трагедію Голодомору, про який категорично було щось говорити часів радянської влади. Події з фільму є важливим документом епохи відбудови в повоєнні часи.

Треба додати, що у 70–80-і роки ХХ ст. розквіту зазнало українське неігрове та анімаційне кіно. Була випущена серія науково-популярних фільмів про тварин та про можливості людського організму режисера Фелікса Соболева та анімаційні стрічки Давида Черкаського «Пригоди капітана Врунгеля», «Крила», Леоніда Зарубіна «Солом'яний бичок», Володимира Гончарова «Чумацький шлях», Володимира Дахна «Як козаки».

Зокрема основними історичними періодами у сюжетах фільмів є висвітлення козацької історії, світової війни та розкуркулення. Режисер В. Дахно створив дев'ять короткометражних мультфільмів про запорізьких козаків, яких відобразив як справжніх українців, захисників рідної землі і борців за волю та справедливість. На простих персонажах режисеру вдається у комедійній формі влучно передати національний характер, що було цінним у розвитку кінематографії періоду «застою». Цей мультфільм став шедевром українського анімаційного кіно.

Треба додати, що Сергій Дахно не лише плідно працював у сфері кінематографії, а й з 1961 по 1995 рр. був працівником Київського науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури та містобудування, де з 1981 по 1988 рр. обіймав посаду директора інституту, а з 1989 по 1995 р. був заступником директора з наукової роботи.

Науковий напрям роботи режисера допомагав детальніше розкривати та аналізувати зміст історичних процесів та їх учасників та робити акцент на найбільш важливих моментах і особливостях українського суспільства. Навіть в

сучасний період актуальними залишаються окремі епізоди з доробок Володимира Дахна.

Попри жорсткі рамки, українські кінематографісти намагались внести в свої фільми щось своє, відійти від шаблонних зображень. Хоча у роки «застою» ще продовжував розгортатися виток боротьби проти національної української культури з новою силою розгортається русифікація, відвертими стають прояви цькування українознавців, відновлюються хвилі арештів та серії політичних процесів. Зокрема ці прояви розгортаються проти дисидентів.

Українське поетичне кіно влада тоді визнає архаїчним, відірваним від життя, а ім'я Олександра Довженка почали відтоді згадували з пересторогою. На певний період через ідеологічну цензуру потрапили під заборону деякі зняті фільми, зокрема «Криниця для спраглих», «Комісари» та інші стрічки.

Тут варто пригадати фільм режисера Бориса Івченка «Пропала грамота» 1972 р., де головну роль козака Василя зіграв Іван Миколайчук. Творці фільму пройшли чимало випробувань, поки донесли його до глядача. Борису Івченку наказали суттєво переробити стрічку, тобто змінити сцени з німецьким акцентом російської цариці, прибрати зі сцени козацький марш під час в'їзду козаків у Петербург, додати нові репліки.

«Пропала грамота» почали знімати на Полтавщині в селі Красногорівка, музичним оформленням зайнявся Іван Миколайчук, який запросив до роботи тріо «Золоті ключі» Марію Миколайчук, Ніну Матвієнко та Валентину Ковальську. Звичайно даний фільм не міг пройти легко через цензуру, зокрема за звеличення козацького минулого України.

Як згодом стало відомо цей фільм транслював з екрану непереможний, життєствердний народний дух, єдність народу, сповненого природної сили й волі до життя. Хоча ці зміни цензура так і не схвалила. Адже стрічка вийшла у ефір аж через 12 років. Подібний шлях проходив не один фільм періоду «застою».

Попри всі складнощі ми досі маємо змогу його переглянути та збагнути внесок Івана Миколайчука в розвиток нашого кінематографу. Адже як пише

відомий український кінознавець Лариса Брюховецька «І. Миколайчук, чие світобачення було органічним і саме йому вдалося консолідувати сили цього напрямку, певною мірою стимулювати появу поетичних фільмів і впливати на їхній характер (участь у написанні сценаріїв, підібраний ним музичний ряд до «Білого птаха з чорною ознакою», «Пропалої грамоти», «Вавилон ХХ», «Такої пізньої осені»)» [31, с. 365]. Звісно, що у цьому контексті варто назвати також імена відомих українських акторів Костянтина Степанкова, Івана Гаврилюка, Богдана Ступку чия творчість випала також на пізній радянський період.

Час «перебудови» став періодом значних змін у всіх сферах життя, зокрема в кінематографії. Митці почали відображати у фільмах гострі соціальні проблеми, які раніше замовчувались, зокрема безробіття, корупцію, міжнаціональні відносини. Спостерігається свобода у виборі тем, образів та стилів. В окремих фільмах спостерігається прихована або явна критика радянської системи, її ідеології та методів управління. Відбувається пошук шляхів відродження національної культури та ідентичності, звернення до історії України, її звичаїв і традицій. Хоча звичною темою кіно вісімдесятих стала криза людини середнього віку, яка не реалізувала себе і стоїть перед дилемою: щось змінити чи плисти за течією, зокрема це сюжети стрічок «Польоти уві сні та наяву», «Автопортрет невідомого», «Балаган». Ці фільми щоправда російськомовні але знімалися в Україні.

Тоді режисери повертаються до відносин учнів з учителями, батьками, дорослими. Зокрема у фільмах «Благі наміри», «Одиниця з обманом», «Мужчини є мужчини». Юного глядача в той час могли зацікавити фільми «Підземні жителі», «Фантастична історія», «Капітан "Пілігрима», «Золотий ланцюг» та ін. Ці кінострічки також знімалися в українських студіях.

Щодо можливостей розвитку фільмів про історичне минуле України на початку 1980-х років варто згадати відому історичну драму Г. Кохана «Ярослав Мудрий» (1981 р.), який кінематографічно розповів про нашого славного князя, чия прогресивна політика, висока культура, життєва мудрість і людяність навіки збереглися в народній пам'яті. Фільм детально зображує державотворчі

кроки України княжого періоду, розбудову Києва, відображає процес християнізації Русі та розвиток писемності й культури.

Іншим відомим фільмом княжого періоду є «Легенда про княгиню Ольгу» Юрія Ілленка, прем'єра якого відбулась 1984 р. Фільм у поетичній формі літописів та переказів розкриває цікаві факти княгині. До акторського складу належали відомі українські кіномитці, а саме Людмила Єфименко (княгиня Ольга), Лесь Сердюк (князь Святослав), Іван Миколайчук (князь Володимир) та ін.

Зазвичай в сфері кіно, документалісти є тим авангардом, який показує наше повсякденне, нічим неприкрашене життя. Це люди, які першими намагаються висвітлити всі трагічні і болючі точки нашого суспільства, яких в Україні все більше і більше. Теми голодомору, голокосту, масових репресій радянської тоталітарної системи були під табу від самого початку, та з Чорнобильською трагедією сталася дещо інша ситуація.

1986 р. увійшов у нашу історію чорнобильською трагедією. Відомий режисер-документаліст, кінооператор, член спілки кінематографістів України Володимир Шевченко зумів відтворити екологічну та суспільну трагедію в своїй останній роботі «Чорнобиль. Хроніка важких тижнів», яка стала його професійним подвигом.

Вибух Чорнобильського реактора, 26 квітня 1986 р., став для радянської пропагандистської машини справжнім викликом. Влада не могла допустити витоку повної інформації за кордон у перші дні. Офіційно ж тривав період «Гласності» під керівництвом Михайла Горбачова.

Ці «інформаційні куліси» в перші дні трагедії, одразу ж насторожили як суспільство всередині, так і закордонну пресу. На Заході з'явилися публікації з такими заголовками: ««Висока ціна таємниці», «Чума ХХ століття», «Привид КДБ», «Звичайний бізнес», «Ради та Чорнобиль», «Технологія та етика: роздуми після Чорнобиля», «Розплавлення» [11, с. 53].

Журналіст Роберт Куллен написав статтю під назвою «Чому таємниця?». В ній він говорив про те, що «реакція уряду СРСР на аварію – це своєрідний

тест на нову політику, на гласність» [11, с. 53]. Утім, під натиском світової преси радянська влада все ж змушена була визнати реальний масштаб проблеми. Через більш ніж два тижні пролунала перша промова Михайла Горбачова.

Зйомки фільму проходили відразу після аварії на Чорнобильській АЕС, тому став одним з перших документальних свідчень цієї трагедії. Камера фіксувала реальні сцени, емоції та події в момент ліквідації аварії. Знімальна група на чолі з Володимиром Шевченком, приїхавши на місце подій 14 травня 1986 р., почали працювати в умовах високого радіаційного фону. Кадри демонстрували відвагу, ризиковані дії пожежників, енергетиків, військових, атомників, які намагались зменшити масштаби трагедії, забувши тоді про своє здоров'я і життя.

Розуміючи всю небезпеку, вони продовжили фільмувати всі наслідки техногенної катастрофи, без ідеологічних прикрас, як є. Зйомки тривали до вересня 1986 р., та нанесли шкоди знімальній групі. Норма опромінення була значно перевищена і призвела до погіршення їхнього здоров'я. Режисер стрічки зміг прожити всього один рік, та помер в березні 1987 р. Це був свідомий крок, який дав можливість майбутнім поколінням побачити весь масштаб трагедії, та зробити правильні висновки.

Фільм змушує задуматись про відповідальність людини перед суспільством і природою, адже режисер помер від променевої хвороби у 1987 р. Митець приніс себе в самопожертву заради висвітлення та збереження правдивих історичних фактів техногенної катастрофи періоду перебудови. Звичайно не всі кадри, зняті режисером змогли потрапити в ефір до глядача, але більшість з них все ж стали історичним джерелом і донесли правдиві факти катастрофи.

Український кінознавець та доктор мистецтвознавства Ірина Зубавіна в своїй монографії «Кінематограф незалежної України» визначає датовану подію, після якої прийнято вважати процес становлення українського кіно розпочатим. Тут таки йдеться про те, що «Подібно до того, як за формальну подію, що

ознаменувала собою початок нового часу у світі, вважається падіння Берлінської стіни, історичну ходу радянського кінематографа зазвичай пов'язують з V з'їздом кінематографістів СРСР, що відбувся 13–15 травня 1986 року» [15, с. 15].

Реабілітація «арештованих фільмів» бере початок теж з 1986 р., коли творчі групи повертають раніше зняті фільми, які не пройшли цензуру в період «Десталінізації» чи «застою». За «перебудови» створюється багато фільмів, присвячених гострій соціальній проблематиці – «Астенічний синдром» Кіри Муратової (1989 р.); «Бич Божий» Олега Фіалка (1988 р.); «Розпад» Михайла Белікова (1990 р.) та ін. Фільм Юрія Іллєнка «Лебедине озеро. Зона» (1989 р.) здобув широкий міжнародний успіх, ставши своєрідною антитоталітарною кіноемблемою.

Таким чином український кінематограф від початку двадцятого століття і до здобуття повноцінної незалежності пройшов важкий, тернистий шлях. Майже одразу потрапивши під владу «червоних хазяїв», українці не встигли реалізувати ті ідеї, закладені в часи революції. Тоталітарна влада радянського союзу розглядала кіно, як частину пропаганди і пильно слідкувала за всіма випущеними стрічками. Українським режисерам всі шістдесят дев'ять років доводилося дотримуватися наративів влади, роблячи поодинокі символізми в своїх фільмах. Хоча часом навіть використовуючи російську мову деякі українські режисери (ті ж Володимир Денисенко чи Леонід Биков) могли «проговорювати українство». Значну роль в українському радянському кінематографі відіграли незабутні О.Довженко, С.Параджанов, Л.Осика, Ю.Іллєнко, М.Машенко.

Попри це, за такий довгий період назбиралося чимало кінострічок, які вчитель може використати на своїх уроках. Фільми охоплюють всю тематику 10 та навіть 11 класу, та дають нові можливості для проведення цікавого уроку. Методика використання може бути різноманітна, включаю наведені приклади в розділі. Біографії режисерів в свою чергу насичені життєвими подіями, і будуть корисними на уроках вивчення культури окремо взятого періоду.

РОЗДІЛ 3 СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО КІНО В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Зі здобуттям Україною державної незалежності постав новий виклик і для національного кінематографа. Ці зміни поступово призводять до зникнення централізованого фінансування, що раніше забезпечувало кіностудії та зменшення кількості фільмів й перехід на російську мову. З 1988 р. проходив процес ліквідації Державного комітету, до повноважень якого входили розвиток і підтримка українського кіно. Спільно з державотворчими кроками спостерігалось руйнування системи прокату фільмів, а чимала кількість кінотеатрів взагалі призупиняли показ фільмів. Серед причин цього явища слід виокремити мізерні приватні інвестиції, знецінення гривні, інфляцію та прояви безробіття в українському суспільстві. У 1990-х рр. через економічну кризу в кінотеатрах суттєво зменшилася кількість глядачів, натомість зріс телевізійний контент, що й суттєво вплинуло на розвиток кіно.

Хоча влада приймала певні кроки для врегулювання цієї ситуації. Так у 1991 р. відомий режисер Юрій Ілленко створив та очолив Державний фонд української кінематографії (Держкіно), який додав до своїх повноважень державну політику в сфері кіно. Щоправда Держкіно пропрацює на арені лише до 1993 р. Наступним кроком було заснування Національного центру Олександра Довженка в 1994 р., який тоді був найбільшим кіноархівом України. Важливим тут є той факт, що він поєднав фільмосховище, музей і кіно, кінокопіювальну лабораторію, медіатеку, де зберігалось понад 700 найменувань фільмів, що було тоді вагомим кроком у збереженні кіноспадщини. На законодавчому рівні прикладом було прийняття 1998 р. Закону «Про кінематографію» та створення фонду для фінансової підтримки даного виду мистецтва. Сюжети багатьох фільмів визначали особливості української історії та культури та їх вплив на суспільство.

Із метою обміну досвідом кіномитців та демонстрації досягнень упродовж 1990-х років в Україні збільшується кількість кінофестивалів, серед

яких варто згадати «Молодість», «Пролог», «Стожари», де демонстрували фільми багатьох країн світу. Кінопреса теж не стоїть осторонь всіх змін, прикладом чого є гуртування перспективної молоді навколо журналу «Кіно коло» під редакцією В. Войтенко. Але ж у цей складний час змін не обійшлося і без перешкод. І як приклад тут постає конфлікт поколінь між режисерами старшого покоління та більш сучасними митцями, які ніяк тоді не могли порозумітись і піти на певний компроміс. Хоча були деякі спроби подолати цей бар'єр, зокрема у пошуку нових образів та тем, які б відображали нову українську реальність. Доступними стають історичні, документальні, художні фільми, які повертають українського глядача до історичного минулого, розкриття «білих» плям в історії та усвідомлення себе як особистості в новому українському суспільстві. Так в перший рік державної незалежності України на екран виходить історична драма Олександра Янчука «Голод-33», Сергія Омельчука «Козаки йдуть», Вадима Ілленка «Останній бункер», Віктора Живолуба «Карпатське золото».

Для освітнього процесу ці фільми стають корисними та необхідними. До прикладу під час вивчення теми «Встановлення комуністичного режиму. Колективізація» в 10 класі вчителю слід продемонструвати окремі кадри з фільму «Голод-33», який розкриває події сталінської кампанії примусової колективізації та голоду на прикладі родини Катранників.

Доречно було б після перегляду запропонувати дітям визначити, до якого історичного періоду можна віднести зняті кадри, про що дізнались чи що вразило у відео сюжеті, якою вони уявляють собі психологічну атмосферу даних історичних подій, знятих кінооператором? [33].

Після обговорення та аргументації даних питань учні краще зрозуміють глибину та трагедію сюжету стрічки, що відображає долю всього українського народу на прикладі наймолодшого з родини Андрія, якому вдалось вижити в ті страшні часи, коли радянська влада вилучала у селян всі зернові запаси.

Наостанок робота з історичним джерелом стане підтвердженням правдивості кадрів з фільму. Можливо ще акцентувати увагу дітей на те, що

прем'єрний показ фільму відбувся напередодні проведення Всеукраїнського референдуму про незалежність першого грудня 1991 р., а перегляд сцени зустрічі головного героя з випадковим перехожим худючим дідом, який дав відповідь хто забрав усіх з села, міг стати переконливим аргументом у правильності вибору українців та майбутнього нашої держави [61]. 2009 р. фільм здобув міжнародне визнання, отримавши приз Анрі Ланглуа на кінофестивалі у Венсені.

Тоді ж окремі режисери повертаються до висвітлення тем міжнаціональних відносин та боротьби українців за державні символи в часи Гетьманщини. Прикладом тут може бути стрічка «Козаки йдуть» С. Омельчука, відзнята в 1991 р. на кіностудії «Національно-культурний виробничий центр Рось». Сюжет розкриває момент несподіваного зникнення всього виготовленого на мануфактурах пороху. Тоді козаки під керівництвом Максима Тритуза збираються разом, щоб розшукати один з обозів, який везе порох на Січ, долаючи немало перешкод на своєму шляху та демонструючи глядачеві козацьку відвагу й кмітливість. Наприклад до подій козацької України глядача повертає й стрічка «Гетьманські клейноди» Леоніда Осики в 1993 р., відзнята на кіностудії Довженка за мотивами повісті Богдана Лепкого «Крутіж». Дія стрічки проходить в 1659 р., коли син Богдана Хмельницького Юрій усунув від влади І. Виговського. Тоді прибічники гетьмана Б. Хмельницького намагаються допомогти дочці Олені врятувати гетьманські клейноди – символи влади і незалежності. Глядач зміг би співпереживати з героями стрічки через численні випробування у боротьбі за безцінні реліквії. Цікавим видається той факт, що зйомки фільму проходили в історичних місцях України, таких як Острог та Межиріч. Це і дозволило створити автентичну атмосферу козацької доби. Художник по костюмах Ірина Бойчук ретельно досліджувала одяг козаків того часу, щоб максимально точно відтворити його на екрані. Напевно кадри з цих фільмів козацької доби доречно було б запропонувати для перегляду під час віртуальних подорожей з дітьми у процесі проведення позакласного заходу з

предмету. Кінцевим видом роботи тут може стати аналіз окремих сцен чи пошук спільних дій героїв з обох фільмів, або ж визначення відмінностей.

Для висвітлення проблем періоду радянської влади в Україні неабияку роль відіграв фільм «Кисневий голод» режисера А. Дончика 1991 р. У головних ролях тут відзначились відомі актори: Тарас Денисенко, Олег Масленніков, Віктор Степанов, Олексій Горбунов. Сценарій стрічки побудований на спогадах молодого Ю. Андруховича та режисера А. Дончика про службу в армії та численні випробування і знущання новоприбулих на службу солдат. Тут режисер демонструє глядачеві приклад боротьби за свою гідність одного з солдатів, який не готовий терпіти знущання, хоча його позиція призводить до збільшення протистояння між військовими і трагічних наслідків. Попередньо дібравши окремі кадри з фільму, вчитель може продемонструвати їх для учням 11 класу під час вивчення теми «Суспільно-політичне життя другої половини ХХ століття», що допоможе краще сприйняти вивчений матеріал та визначити особливості становища військових у час системної кризи радянського ладу. Для дітей цікавим може стати повідомлення вчителя про досягнення фільму, а саме участь у Венеційському кінофестивалі, здобуття Призу асоціації італійських кінокритиків у програмі «Тиждень критики» та отримання гарної оцінки на Міжнародному кінофестивалі в Салоніках, де Тарас Денисенко перемагає у номінації «Найкраща чоловіча роль» [13].

В період роботи першого десятиліття української незалежної кіноіндустрії в сюжетах фільмів постає й екологічна та чорнобильська проблематика. Зокрема мова йде тут про фільми 1996 р. «Не хочу згадувати Чорнобиль» Ігоря Кобріна, «Чорнобиль – роки і долі» Георгія Шкляревського та «Десять років відчуження» Сергія Буковського, які не залишають байдужими глядачів усього світу. Тема й досі залишається актуальною та поширеною за кордоном. Та для українців це перш за все людська трагедія, адже багато з глядачів могли бути й очевидцями подій ліквідації трагедії на ЧАЕС чи їх рідними, а рани й досі залишались ще зовсім свіжими та й наслідки впливали на стан здоров'я не тільки українців. Як відомо в сучасних умовах екологічної

ситуації негативні наслідки трагедії на ЧАЕС є відчутними сьогодні. Зрозумілим є той факт, що дана тема в кінематографії є невичерпною не лише через те, що виходить далеко за межі нашої держави, а болюче відбивається на долі багатьох українців і в сучасний період. Окремі кадри з цих фільмів стануть ефективним інструментом для вивчення в 11 класі історії України періоду перебудови чи проведенні виховних заходів під час відзначення цих подій у освітньому закладі. Варто заохочувати учнів робити нотатки в процесі перегляду з метою активізації їх навчальної роботи чи запропонувати методом «чистого аркуша», тобто дібрати вже відомі дітям історичні факти з моменту трагедії на ЧАЕС чи взаємопов'язати їх з описом сучасного становища на цьому об'єкті.

Важливою суспільною темою української кінематографії є питання геноциду, тобто висвітлення подій Бабиного Яру. Прикладом можуть бути фільми «Бабин Яр: правда про трагедію» та «Жінки з вулиці Бабин Яр» В. Георгієнко та участь у проєкті 1993 р.; 108 короткометражних фільмів «Невідома Україна» з метою просвітницького висвітлення історії держави від прадавніх часів до здобуття незалежності України, над яким працювали 68 режисерів і 50 операторів. До процесу озвучування взяли участь українські актори, диктори телебачення й радіо, зокрема Віталій Розстальний, Богдан Ступка, Наталя Сумська та ін. [49]. Вперше транслювати серіал розпочав канал ICTV 5 жовтня 1996 р. Тому вдало підібрані вчителем окремі моменти з сюжетів даних фільмів наблизять учня до минулого і конкретизують його історичні уявлення про трагізм долі людей у час геноциду, дадуть можливість учням прив'язати знання до певних візуальних образів та дозволять розвивати в учнів навички і вміння критичного мислення, зокрема щодо прийняття рішень і вчинків тодішньої влади.

Зокрема методом «банк ідей» перед початком перегляду учасники отримують запитання: «Що вони знають про Бабин Яр?». Думки, припущення, факти, імена, проблеми – все це записують на дошці або великому аркуші паперу. Після перегляду фільму ці записи перевіряють на достовірність чи під

час перегляду в режимі стоп-кадру аналізуються окремими учнями. Тобто, дискусія відбуватиметься на основі попереднього прогнозування. Після обговорення записів та їх коригування можна провести обговорення, щоб з'ясувати, що саме стало причиною та наслідком цих трагічних подій неподалік столиці [33].

Кіностудія Олександра Довженка приваблювала чимало відомих режисерів в перші десятиліття незалежності України. Тут варто згадати знаного режисера Миколу Мащенка, якому довелося очолювати кіностудію з 1989 по 2004 рр. і стати головою Національної спілки кінематографістів, фундатором Академії мистецтв України, викладати у театральному університеті та започаткувати кінофестиваль «Молодість» міжнародного значення. Під його керівництвом кіностудія О.Довженка набуває статусу національної і робить чималі кроки щодо випуску в ефір українського кіно. Свого часу генеральний директор кіностудії Олесь Янчук в одному з інтерв'ю досить позитивно відгукувався про Миколу Мащенка як особистість і просто доступну людину, якого улюбленими акторами були Іван Миколайчук і Кость Степанков.

Як наголошувалось нами вище кіностудія в своєму доробку презентувала чимало історичних кіносеріалів, зокрема «Тарас Шевченко. Заповіт» 1992–2005 рр., в якому розповідається про життя і творчість Великого Кобзаря – Тараса Шевченка. Безпрецедентний за масштабом, сюжетними колізіями, кількістю історичних персонажів і подій, 12-серійний кіносеріал висвітлює життя і творчість Кобзаря, слова якого є актуальними в сучасній боротьбі. Цікавим є той факт, що вперше на екрані постає детальна біографія життя і творчості Тараса Шевченка, без фальсифікацій, у повному висвітленні. Неабияку роль у процесі створення серіалу мало використання документальних матеріалів, кадрів кінокласики та ігрових епізодів. Кадри з цього серіалу можна з легкістю використовувати в різноманітних позакласних заходах, що проводяться щорічно з нагоди відзначення творчості Тараса Шевченка чи при вивченні теми про Кирило-Мефодієвське братство.

Із 1992 р. починають зніматися стрічки, присвячені знаним діячам культури і мистецтва: Олександрові Довженку та Василю Стусу. Героями фільмів стають відомі українські діячі культури: Євген Станкович, Микола Вінграновський, Михайло Драгоманов, Борис Лятошинський. Після 1996 р. у центрі кінематографічної уваги опиняються насамперед історичні особи, зокрема Олег Ольжич – поет і герой, закатований гестапо. Йому присвячено документальну кінотрилогію Аркадія Микульського «Я камінь з Божої праці». У ній режисер прагнув продемонструвати через біографію однієї людини виразну панораму національно-визвольного руху міжвоєнного часу та періоду Другої світової війни. Постать Олега Ольжича, визначного поета і політичного діяча, одного з провідників ОУН, закатованого нацистами в концтаборі Заксенгавзен, до цього часу лишалася малознаною.

Автори фільму зосередили увагу глядача на наукових досягненнях Ольжича в археології та громадській діяльності, зокрема діяльності в ОУН. «А між тим, саме такі фігури могли б стати прикладом для сьогоденного українського суспільства – розгубленого, зневіреного, вихованого на фальшивих зразках і відтятого помоховілими ідеологемами від своїх справжніх героїв», – так вважав тоді режисер А. Микульський [64].

Цей фільм можна продемонструвати в 11 класі, вивчаючи тему «Національно-визвольний рух в міжвоєнний період», щоб краще зрозуміти мотивацію історичних постатей до боротьби за волю і незалежність та прагнення жити у вільній державі. Вчитель може дібрати відео підтвердження чи відео тест, щоб з'ясувати рівень засвоєння теми за допомогою відеоматеріалу. Учні зможуть проаналізувати правила поведінки в українському суспільстві та усвідомити особисту відповідальність та громадянський обов'язок у передвоєнний та воєнний час окремих українців через образ головного героя фільму.

Якщо аналізувати кінематограф 1990-х рр. то звісно не можна залишили повз увагу творчість відомого українського режисера Олега Бійми, який зняв такі культові мінітелесеріали того часу як: «Злочин з багатьма невідомими»,

«Патка», «Острів». Акторами були: Богдан Ступка, Зінаїда Дехтярьова, Ольга та Наталія Сумські, Олексій Богданович, Анатолій Хостікоєв, Дмитро Миргородський, згадуваний вище Костянтин Степанков та ін.

Вже на початку 2000-х популярною знову стає історична тематика. Так видатний актор Богдан Ступка зіграв роль гетьмана Богдана Хмельницького у польсько-українському фільмі «Вогнем і мечем» Єжи Гофмана, для зйомок якого було залучено величезну кількість статистів, коней та військового обладнання. Багато сцен знімали посеред лісів, на берегах річок, у справжніх замках, щоб більше наблизитись до відтворення реальних подій визвольних змагань козацької доби. Зйомки фільму тривали майже рік – з жовтня 1997 по червень 1998 р. Така тривалість була необхідна для реалізації масштабного проєкту з великою кількістю складних сцен.

Згодом Б.Ступка виконав головні ролі у фільмах «Молитва за гетьмана Мазепу» 2001 р. Юрія Ілленка та серіалі «Чорна рада» 2000 р. Миколи Засєєва-Руденка. Хоча фільм Ю. Ілленка отримав неоднозначну оцінку серед істориків та кінокритиків, але став одним з найдорожчих кінопроєктів того часу. Важливо відзначити, що він привернув увагу глядача до історичної постаті гетьмана Івана Мазепи. А фільм «Чорна рада» намагався максимально точно передати атмосферу того часу, відтворюючи події Чорної ради 1663 р., коли після смерті Богдана Хмельницького розгорілась боротьба за гетьманську булаву.

Кожен персонаж тут є яскравою особистістю із своїми мотивами та бажаннями. Зокрема це проглядається у протистоянні між Якимом Сомком та Іваном Брюховецьким. Зйомки фільму були масштабними та складним процесом, який вимагав значних ресурсів і зусиль з боку знімальної групи. Значна частина зйомок відбувалась у відомому українському музеї під відкритим небом Пирогова, що може зацікавити учнів під час віртуальної подорожі та демонстрації кадрів з фільму.

Хоча творча група працювала в умовах дефіциту коштів, що впливало на темпи виробництва і якість деяких сцен. Понад три місяці режисер був у

пошуку коштів на зйомки матеріалу в Угорщині з понад шістдесят тисяч метрів плівки, більшість кадрів з яких довелось запам'ятовувати. Звертаючись у різні інстанції від Кабміну до Фонду Андрія Первозванного, всюди отримували лише обіцянки, хоча підтримку в процесі зйомок все ж надали Патріарх Філарет і митрополит Володимир, дозволивши безкоштовну зйомку у Видубицькому і Флорівському монастирях [55].

Такі фільми однозначно повинні займати своє місце в шкільному використанні. Стрічки періоду козацтва варто використовувати під час проведення виховних заходів до Дня захисників України, щоб активізувати учасників до виконання цікавих завдань про козаків, зокрема творчих вправ чи конкурсів, під час яких можливо було б кожному учаснику продемонструвати свої знання та вміння їх застосування з історичного періоду козацької України.

Фільми на історичну тематику також знімав фільми Олесь Янчук. Серед найбільш відомих його кінокартин варто назвати фільми про Романа Шухевича «Нескорений» 2000 р., та кінострічку про бійців УПА «Залізна сотня» 2004 р. Ці кінострічки дозволяють учням глибше пізнати історію України та боротьбу Української Повстанської Армії за волю і незалежність, що є актуальним на сьогоднішній день.

Під час підготовки до зйомок фільму «Нескорений» творча група консультувалася з істориками, щоб максимально забезпечити достовірність зображених подій. Позитивними чинниками є участь відомих акторів, зокрема Григорія Гладія, Вікторії Малекторович, Віктора Степанова та ін., була надана спонсорська допомога Українського конгресового комітету Америки за участі Національної кіностудії художніх фільмів імені О. Довженка. Аскольд Лозинський, президент Світового конгресу українців став головним консультантом фільму. Хоча також спостерігались певні труднощі з вибором локації зйомок, але саме територія Карпат стала осередком зйомок важливих сцен, що ускладнювало процес створення фільму. Але ж були й досягнення, бо 11 березня 2001 р. відбулася закордонна прем'єра фільму в США і в вересні того ж року в Канаді.

Продовжуючи дану тему, слід відзначити, що 3 липня 2004 р. за сприяння обласного товариства «Просвіта» було вперше представлено фільм «Залізна сотня» у кінотеатрі «Львів», а вже наступного місяця київський кінотеатр «Жовтень» зміг також зібрати на перегляд зали глядачів, які зможуть поповнити власні знання про територію Закерзоння та операцію «Вісла». У вирі цих трагічних подій і опинилася сотня бійців Української Повстанської Армії на чолі з Михайлом Дудою з псевдо Громенко, які з вірою в кінцеву перемогу здійснюють героїчний рейд на Захід до Баварії.

Ці фільми слід використати на уроках історії в процесі вивчення теми «Український національний рух 1944–1950 рр.», щоб урізноманітнити навчальну діяльність та допомогти учням краще зрозуміти елементи визвольної боротьби українців у повоєнний період. Метод «лист режисеру» після перегляду фільму допоможе учням дати відповідь на запитанням «Що б ви сказали режисеру, якби він був поряд?» й розвивати критичне мислення, аналізуючи правдивість відображених подій [38].

Українське кіно разом з усією країною переживало події Помаранчевої революції, висвітлюючи цей поворотний момент в історії нашої держави у художніх і документальних фільмах. Так у фільмах «Сьомий день» О. Саніна та «Люди Майдану», які стали доступні глядачеві в 2005 р., режисерами було зроблено спробу детально відтворити події Революції 2004 р.

Більшість режисерів відстоювали дотримання законів щодо української мови як обов'язкової складової теле та кіно продукту. Прикладом тут може стати довгоочікуваний прорив 2006 р. у вітчизняному кінопрокаті, а саме поява актуальних сьогодні фільмів українського виробництва, зокрема «Помаранчеве кохання» А. Бадоева, «Помаранчеве небо» О. Корнієнка, «Прорвемось!» І. Кравчишина, «Аврора» О. Байрак, сюжети яких є цінним доробком в сучасному кінопросесі [40].

Фільм І. Кравчишина був знятий за фінансової підтримки «5-го каналу» та інформаційної підтримки рекламної агенції «Вавилон», про який вперше заявили 27 квітня 2005 р. його автори на «Другому Київському

міжнародному кінофорумі Україна-2005» під час прес-конференції в кінотеатрі «Батерфляй-Ультрамарин». У стрічці звучать пісні київських гуртів «Вася Club», «Брати Карамазови» та інших українських гуртів; електронна музика композитора Ігоря Стецюка та класична народна музика композитора-бандуриста Романа Гриньківа.

Фільм «Аврора» О. Байрак повертає глядача до проблем, пов'язаних з трагедією на ЧАЕС. Тут можна було поспівчувати головній героїні дівчинці Аврорі з дитячого будинку, яка не змогла здійснити мрію стати відомою балериною через отримання величезної дози радіації. Зйомки сцен проходили в Краматорську, Донецьку, Чорнобильській зоні і Лос-Анджелесі.

2007 р. на «Четвертому Київському міжнародному Кінофорумі України-2007», організованому компанією Андрія Різоля «ВАВІЛОН», фільм «Аврора» отримав «Національну премію кінобізнесу в номінації «Кращий вітчизняний прокатний фільм» та «премію реклами в українському кіно «25 кадр» у номінації «Кращий сайт фільму».

Оскільки відображені події у фільмі близькі до сучасності, то вчитель напередодні вивчення теми з історії України в 11 класі «Становлення громадянського суспільства. Помаранчева революція 2004 р.» може запропонувати діям переглянути фільм напередодні уроку. Тоді вже під час уроку можна систематизувати та узагальнити набуті знання під час перегляду. Зокрема можна використати метод «відкритий мікрофон». Усім учасникам ставлять одне запитання, на яке кожен має дати відповідь, а потім передати уявний мікрофон іншому учаснику.

Не менш корисним тут може бути застосований метод «груповий аналіз», в процесі якого учні будуть шукати відповіді на поставлені проблеми/запитання, а потім обговорювати, презентувати свої думки в групах. Або ж давати відповідь на запитання: «Які важливі теми порушують у фільмі? Що, на вашу думку, пов'язує ці теми? Чому автори фільму поєднують їх разом? Якої мети намагались таким чином досягти автори фільму?».

Серед відомих фільмів початку 2000-х років слід відзначити й історичні драми «Мамай» Олега Саніна (2003 р.) та «Владика Андрей» (2008 р.) Олега Янчука, які стали епічним життєписом митрополита Андрея Шептицького. Зокрема останній фільм було відзнято на кіностудії «Студія Олесь-фільм», за сприяння Українського конгресового комітету Америки (УККА) за участю Національної кіностудії імені О. Довженка. Це один з небагатьох відомих фільмів, який профінансувала держава – Міністерство культури і туризму України і Державна служба кінематографії України. Режисер вважав, що фільм привертає увагу до таких понять, як совість, честь, патріотизм та усвідомлення призначення людини й для більшості суспільства він буде не просто цікавим, а й потрібним, бо у гонитві за матеріальними благами змушує замислитися про сенс життя. У фільмі є багато паралелей з нинішнім днем. Яскраво показано, як митрополит за будь-яких обставин, незважаючи навіть на загрозу життя, йде до своєї пастви, несучи їй смолоскип віри. Про міжнародний успіх фільм свідчить його презентація на кінофестивалі у Каннах [41].

У першому десятилітті ХХІ ст. режисери знову беруться за дослідження трагічних сторінок історії України, повертаючись до тем Голодомору та Голокосту. Прикладом тут є роботи Сергія Буковського «Назви своє ім'я» (2006 р.) як спільне виробництво України та США про Голокост в Україні під час Другої світової війни та «Живі» 2008 р., в основу якого покладено матеріали трагедії Голодомору.

Так, у фільмі «Назви своє ім'я» люди, які вижили в 1941–1942 рр., розповідали в інтерв'ю, як їм вдалося врятуватися від неминучої загибелі. Зокрема спогади Ірини Максимів режисери записали в 1994 р., в Тернополі. У розмові з нею виконавчий продюсер Стівен Спілберг зізнався, що дуже вражений благородністю її сім'ї, що засвідчує про притаманну рису більшості українців. Правильніше було б обрати стратегію «людського виміру»: не шокувати глядача кадрами жорстокості, а вести відверту бесіду зі свідками, сучасні свідчення яких промовляють гучніше, ніж архівні хроніки. Цей підхід

отримав розвиток і в наступній роботі Ігоря Буковського кінострічці «Живі» 2008 р., присвяченій трагедії Голодомору [44].

Дані фільми можливо переглядати під час відзначення пам'ятних днів про голод в Україні. Хоча кадри цих фільмів слід добирати для учнів з відповідальністю, щоб правильно і без шкоди на психологічний стан дітей відтворити всі реалії надскладних подій для українців у 20-30 роках ХХ століття. Відомо, що вивчати такі події для учнів дуже складно, але необхідно.

Не менш важливим історичним досягненням став документальний телесеріал І. Кобрини «Собор на крові» 2007 р., який об'ємом містив 10 серій, висвітлюючи події національно-визвольної боротьби 1919–1949 рр. У стрічці використані маловідомі фактологічні матеріали і унікальні документальні кадри, достовірність та об'єктивність яких гарантована режисером. Ще на допрем'єрному показі серії фільму з назвою «Одна доба незалежності» постала трагічна історія Карпатської України та її президента Августина Волошина. Зусиллями оператора стало виконання пісні невідомого автора «Буде нам з тобою, що згадати» у виконанні Тараса Чубая, яка може надихати юного глядача на патріотизмом. Через кадри з фільму учні під час вивчення політичної ситуації в Західній Україні зможуть прослідкувати події в Україні, Угорщині, Росії та Німеччині, які відбувались одночасно [62]. Перегляд цього фільму може стати цінним в тому плані, щоб допомогти учням 10 класу зрозуміти та порівняти подібні події в різних країнах одного і того ж періоду при вивченні державотворчих процесів у Західній Україні 1918–1919 рр. хоча вчителю варто було б тут пов'язати побачене з аналізом інших джерел інформації, зокрема політичними картами.

В період першого десятиліття сучасного століття в кіномистецтві спостерігалось ряд негараздів. Зокрема відбувалось зменшення кількості продукованих для прокату фільмів, рейдерські атаки на кіностудії, непрозора схема так званих державних закупівель, що негативно позначилось на бажанні кінематографістів молодшого покоління працювати у сфері державного кінематографа.

Хоча з 2010 р. Державне кіно України ввело нові правила розподілу бюджетних коштів, запровадивши двоступеневу систему конкурсу проєктів, що передбачало сто відсотків фінансування. Тоді ж було розроблено механізм державної підтримки, за якого проєкти, що перемогли у конкурсі, отримують тільки п'ятдесят фінансування, решту продюсер знаходить з інших джерел.

Із 2013 р. в Україні проходить пошук власної теми та стилю окремими режисерами. Зокрема слід взяти до уваги фільми Валентина Васяновича: «Звичайна справа» про лікаря, який мріє стати поетом і «Креденс» – про різдвяне застілля у Львові; Володимира Тихого «Зелена Кофта» – про пошуки семирічного хлопчика; Ахтема Сеїтаблаєва – фільм про депортацію кримських татар «Хайтарма»; Любомира Левицького «Тіні незабутих предків» – про студентські пошуки мольфара в Карпатах.

Та в листопадові дні, 2013 р., і в подальший час погляд кіномитців буде зі зрозумілих причин зосереджений на подіях в Києві. Після загибелі людей у центрі столиці в період Революції Гідності телеканали не припиняли прямих трансляцій, фіксуючи окремі моменти стійкості та мужності українців. Хоча документальне кіно для прокату та фестивалів стартує в ефірі вже у березні наступного року на Docudays UA [58].

Тієї ж весни вийшов альманах кінооб'єднання «Вавилон 13» разом з телеканалом «1+1» «Зима, що нас змінила». Це перший повнометражний фільм об'єднання, яке утворилося з ідеї режисера Володимира Тихого та зібрання у кафе «Будинку кіно». Як і будь-яке кінооб'єднання, воно має свій маніфест, що зводиться до можливості зміни уявлення про реальність через документальне кіно.

У команди «Вавилону13» вже було обладнання та сформовані поняття про кінематограф, тому не вистачало дрібниці – брати та знімати. У форматі спеціального показу на Каннському кінофестивалі у 2014 р. показали і «Майдан» Сергія Лозниці.

Режисер зачаровується зображенням великого скупчення людей, не вдаючись до контексту. Це викликало дискусію на прем'єрі на Одеському

кінофестивалі та згодом у Києві. Сьогодні через неоднозначне ставлення до особистості режисера та його висловлювань про російсько-українську війну «Майдан» начебто випав із загальної картини обговорень про Революцію Гідності. Однак його все ж важливо зберегти як перше кіно про українське повстання, яке побачили на великому міжнародному кінофестивалі. У Каннах цю картину оцінили як «важливу» та «сувору», що змогла достукатися до глядачів та відтворити хід реальних подій [58].

Про революційні події в Україні протягом зими 2013–2014 рр. розповідає і документальна картина американського режисера Євгена Афінеєвського «Зима у вогні: Боротьба України за свободу» 2015 р., в якій є достатня кількість інтерв'ю з протестувальниками, медиками, священниками, митцями, які перебували на Майдані. Цей фільм тоді знімали 28 операторів і світ вперше побачив картину 2015 р. на Венеційському кінофестивалі. «Зима у вогні: Боротьба України за свободу» отримала приз глядацьких симпатій на фестивалі в Торонто. Було б великою помилкою вчителя не використати кадри з цих фільмів під час вивчення даних історичних подій в 11 класі. Дітям цікаво буде визначати хронологію подій Революції Гідності через кадри з фільму чи добирати приклади стійкості за сучасних умов війни.

Якщо вдаватись до статистичних даних, то всього протягом 2014 р. в національний кінопрокат вийшло 255 фільмів, при цьому було представлено рекордну кількість українських фільмів – 15 вітчизняних повнометражних стрічок (з них 8 створено за державної фінансової підтримки) та 1 збірка короткометражних картин, що складає приблизно 5,8 відсотка від загальної кількості фільмів у прокаті.

Протягом 2014 р. за підтримки Державного агентства України з питань кіно глядач зміг переглянути ряд нових стрічок, зокрема («Плем'я», «Поводир», «Трубач», «Зелена кофта», «Креденс», «Такі красиві люди», «F 63,9. Хвороба кохання», «Бабай», збірку короткометражних фільмів «Українська нова хвиля» та деякі інші). Крім того, відбулися прем'єрні одноразові покази ще чотирьох ігрових та неігрових фільмів [16].

Після подій на Сході країни та зміни вектору розвитку України на євроінтеграцію українське кіно побачило світ, а світ побачив українське кіно й оцінив його на міжнародних фестивалях. Важливою стала побудова ефективного механізму адміністративно правового регулювання даної сфери з метою розвитку та належного функціонування українського кіновиробництва.

В Україні сферу кінематографу регулюють: Міністерство культури України, Національний центр Олександра Довженка, Українська кіноакадемія, Державне агентство з питань кіно та Спілка кінематографістів України. Важливим аспектом стало виконання матеріальної допомоги від держави і правильне розпорядження коштами, а громадянин України мав стати кінцевий споживачем кінопродукту.

За роки державної незалежності неодноразово робилися спроби реформувати кіновиробництво. Зокрема, було створено новий виконавчий орган – Державну агенцію з питань кіно постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство України з питань кіно» від 17 липня 2014 р. № 277. Було також прийнято Закон України «Про підтримку кінематографу» від 02.03.2017 р. № 20, з якого українське кіно починає відлік, адже визначає захист авторського права та запобігання піратству, визначає умови спільного виробництва з іноземними країнами.

Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23. 05. 2017 р. згідно з яким 75% контенту на національних і регіональних каналах має бути україномовним, відігравати неабияку роль у процесі становлення україномовного фільму [16].

Кіномитці у вирі консолідації українського суспільства на революційній хвилі теж не опускали висвітлення трагічних подій 30-х років минулого століття. Одним з успішних фільмів стала історична драма Олега Саніна «Поводир» 2014 р., в основу сюжетної лінії якої лягла подорож Україною американського хлопчика та сліпого кобзаря під час Голодомору 1932–1933 років.

Підґрунтям фільму стала історія про з'їзд українських кобзарів у Харкові, учасників якого розстріляла радянська влада у 1930-х рр. Зйомки картини розпочалися у 2007 р., прем'єру якої планували в листопаді 2013 р., але події на київському Майдані відклали її. Перший варіант сценарію до стрічки був написаний режисером О. Саніним, а потім допрацьований письменницею Ірен Роздобудько, хоча в 2012 р. ще раз сценарій був переписаний письменником Олександром Ірванцем.

Із 20 лютого 2012 р. компанія «Пронто Фільм» розпочала зйомки фільму «Поводир, або Квіти мають очі» під керівництвом кінооператора Сергія Михальчука. Важлива деталь кінопроцесу в тому, що під час відбору кіноакторів вперше було запрошено біля півсотні незрячих людей. Окрім незрячих акторів, у кінофільмі знімалися справжні лірники та кобзарі зі Львова, Сумщини та Луцька. До процесу створення кінострічки залучались європейські технічні фахівці. Місця для зйомки обрали під Києвом у Витачеві, у Харкові, під Переяславом, Новгородом-Сіверським, біля Львова, селищ у Черкаській та Рівненській областях.

На Варшавському міжнародному кінофестивалі, 2014 р. «Поводир» взяв гран-прі, а також приз глядацьких симпатій. Кінокартину також номінували на «Оскар» американської кіноакадемії у номінації «Фільм іноземною мовою», однак все ж стрічка не потрапила у шорт-лист кіноакадемії США.

Із початком російсько-української війни 2014 р. в українському кіно центральною темою стають саме ці події. Слід згадати фільми «Кіборги», «Відблиск», «Погані дороги», що побували на фестивалях, у списках кінопремій та у прокаті. Зокрема фільм режисера Ахтем Сеїтаблаєв «Кіборги» розповідає про сімох добровольців, які приїхали на двотижневе бойове чергування до аеропорту, які починають відчайдушну боротьбу і демонстративно не бажають залишати небезпечний район фронту.

У процесі зйомок фільму «Кіборги» режисер Ахтем Сеїтаблаєв, каже: «По жанру це військова драма, але це кіно не про війну, а про мир, який

народжується у війні. Тому так багато відбувається розмов між героями про те, яку країну вони захищають і в якій хочуть жити» [42].

Як вже відомо зйомки фільму тривали з лютого по квітень 2017 р. на території Київської та Чернігівської областей. Перед українським глядачем на екрані постають звичайні українці, об'єднані спільною метою – жити у новій Україні, які зробили свій вибір і готові за нього вбивати ворога та йти до кінця.

Цікава деталь в тому, що у фільмі грають не тільки професійні актори й справжні учасники боїв за Донецький аеропорт. Саме в День Збройних Сил України шостого грудня 2017 р. український глядач вперше зміг переглянути фільм «Кіборги».

Вчитель може запропонувати учням спільний відео перегляд даного фільму, по завершенню якого цікавим було б провести експрес-опитування важливих історичних моментів та героїчних вчинків українців у період оборони території аеродрому. Результатом стане не тільки поглиблення знань, а й розвиток критичного мислення та вміння аналізувати події, а також робити відповідні висновки.

Того ж року було прийнято Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», що визначає засади державної підтримки кінематографії, а у 2018 р. – Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Стрімке зростання українського кінематографа почалося відносно недавно. Останніми роками кіномани і аналітики помічають, що українське кіно на регулярній основі виходить на великі екрани й потрапляє на світові кінофестивалі. Закон «Про державну підтримку кінематографії в Україні», прийнятий у 2017 р., на відміну від свого попереднього варіанту, збільшив можливості державного фінансування.

Впроваджуються нові механізми, що спрямовані на підтримку кінематографа: посилення захисту авторських та аудіовізуальних прав у ефірі, фінансування телевізійних серіалів. Закон дає змогу частково повернути

кваліфіковані витрати задля популяризації кінематографії на національному рівні та повернути сюжети фільмів до висвітлення національних тем.

Так у невеликих містах України здійснюється підтримка кіностудій та кінотеатрів «на колесах». Українська кіноіндустрія сьогодні знаходиться на етапі свого розквіту, поступово займаючи сходинку масовості. В останні десятиліття прослідковується організація та проведення великої кількості заходів, що підтримують та просувають українське кіно.

Прикладом є фестиваль «Сучасне українське кіно», що відбувся на території Одеської обласної наукової бібліотеки імені Михайла Грушевського. Кожен бажаючий може безкоштовно переглянути сучасне українське кіно, яке було представлено на міжнародних кінофестивалях: «Додому», «Мої думки тихі», «Міф», «Крути 1918», «Місто, в якому не ходять гроші» та ін.

Чимало режисерів раз по раз звертали свій погляд на дослідження злісних вчинків радянської тоталітарної системи щодо українського суспільства, демонструючи результат своєї роботи українському глядачеві. Прикладом тут може стати повнометражний художній фільм «Будинок Слово. Нескінчений роман», який розповідає про трагедію розстріляного Відродження цілої плеяди українських митців початку минулого століття, знищеної тоталітарним сталінським режимом.

Хоча ця проблема досліджувалась режисером Тарасом Томенком ще у 2017 р., коли в ефір вийшов документальний фільм «Будинок “Слово”» про митців, що жили у знаменитому харківському будинку, який для них збудувала радянська влада, де комуністичний рай перетворюється на комуністичне пекло. Мешканців сорока із шістдесяти шістьох квартир репресували – закатували, розстріляли, відправили у заслання, яких по одному забирали прямо з будинку зазвичай вночі.

Паралельно Тарас разом із письменницею Любов'ю Якимчук працювали ще й над ігровою стрічкою на цю ж тему зі схожою назвою. Щоб більш реально була зображена радянська агентура, таємна система її роботи, творча група

ретельно вивчала безліч архівів, документів, записок, доносів, завдяки чому більшість фактів у фільмі стали правдивими.

В центрі столиці знайшли будівлю, що схожа на будинок «Слово», і побудували ще павільйони, хоча справжня ж пам'ятка вже кілька разів постраждала від російських обстрілів. Упродовж 2017–2018 рр. з'явився сайт proslovo.com. Над ним працювала команда на чолі з Анастасією Ковальновою, які зробили детальне дослідження будинку «Слово» та все, що з ним було пов'язано.

На ресурсі є історія мешканців, шкала часу, літературна мапа Харкова 1920–1930–х років та 3 D-модель будинку, на якій можна подивитись, хто де мешкав. Завдяки цьому порталу змогла з'явитися ця стаття [50].

В Україні вперше прем'єра цієї стрічки відбулась у 2022 р. на фестивалі «Миколайчук Open», хоча з прокатом все ж не складалося. І вже 24 лютого 2023 р. в залі Сейму Литви у Вільнюсі відбувся показ фільму, присвячений річниці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

На Міжнародному кінофестивалі у Кошицях, що проходив з 8 до 10 червня 2022 р., фільм отримав нагороду «Найкращий ігровий фільм», а в листопаді того ж року фільм отримав одразу чотири нагороди на Міжнародному кінофестивалі «I Will Tell» (Флорида, США). Проблеми депортації українців кримських татар щоразу поверталися на ефір. Прикладом дослідження цієї трагічної ситуації стала спільна праця у творчому доробку Нарімана Алієва та Марисі Никітюк стрічки «Коли падають дерева», яка вийшла в ефір 2018 р.

У фільмі «Додому» є роздуми авторів одразу про витoki конфлікту поколінь і душевну близькість у сім'ї, значення батьківщини у житті кожного і навіть ситуація щодо анексії Криму. Цікаво, що фільм про дорослішання за один, яке відбувається з молодшим сином Мустафи Алімом, доля якому випала знову повертатись в Крим всупереч своїм бажанням залишати столицю. Тут присутній конфлікт поколінь і конфлікт культур, війна і мир, окупація і упереджене ставлення з боку українців і татар. Химерна реальність перетворює

ритуальну подорож на небезпечну місію, в якій герої не тільки ризикують життям, а й порушують закон.

Виконавці головних ролей (Ахтем Сеїтаблаєв і Ремзі Білялов) – дуже справжні і переконливі на екрані. Операторська робота Антона Фурси чудова правильно виконана, в чому переконаний глядач. У фільмі немає драматичної музики, а тільки тиша і діалог двох героїв фільму [60].

Кадри у фільмі виставлені настільки гармонійно щодо змісту сцени, що глядачі можуть сприймати побачене на екрані як цілісне полотно. Ділити його на шматки немає сенсу. Оператор був, він зробив свою справу добре – все, що вам варто знати. Кінокритики відзначили, що фільм став важливим нагадуванням про те, що в Україні зараз відбувається війна і частина території України є окупованою. Фільм було представлено 12 вересня 2019 р. на бельгійському кінофестивалі «Filmfestival Oostende». До слова, спільна праця кіномитців була відзначена на міжнародних кінофестивалях в Каннах, Бухаресті, Одесі та нагороджена цінними преміями «Особливий погляд», Золота камера, гран-прі за кращий дебютний фільм та Золотий Дюк. Варто додати, що у 2018 р. фільм «Донбас» Сергія Лозниці був представлений на кінофестивалі в Каннах, де отримав нагороду за найкращу режисерську роботу в номінації «Особливий погляд».

Декілька слів слід сказати також про фільм «Атлантида». Драма розповідає про життя на Донбасі після перемоги України у війні з Росією. 2025 р., після тривалих бойових дій Донеччина і Луганщина стали майже непридатними для життя, природа спустошена, інфраструктура знищена. Однак, попри важкі умови життя і незагоєні рани герої фільму знаходять у собі сили жити й навіть більше – кохати. Стрічка ілюструє глибину катастрофи, яку спричинила російська агресія і яка не закінчиться з перемогою нашої країни у війні.

Варто додати також, що 2020 р. документальний фільм української режисерки Ірини Цілик «Земля блакитна, ніби апельсин» отримав нагороду за найкращу режисуру на американському кінофестивалі «Санденс». У кінострічці

розповідається про сім'ю, яка живе у Красногорівці, так званій «червоній зоні» Донбасу, де від початку війни не припинялися бойові дії.

У сюжеті фільму 36 річна Ганна самотужки виховує чотирьох дітей, вчить їх грати на музичних інструментах та знімає відео про своє життя під час війни. Попри постійні обстріли й складний побут сім'я намагається зберегти життєрадісність і тепло у стосунках між собою. Стрічка підіймає питання життя людей під час бойових дій та жахливих наслідків російської окупації. Фільм був представлений на кінофестивалях у Берліні, Варшаві та Цюриху (Швейцарія).

Із початком повномасштабного вторгнення велика частина кінематографів вступила до ЗСУ. Ахтем Сеїтаблаєв вважає, що завдання тих кінематографів, які зараз не на фронті – це фіксувати події, що відбуваються в країні. «Перш за все – це документальне кіно. Ми повинні фільмувати те, що відбувається зараз і те, що ми не зможемо потім реконструювати у художніх фільмах. Якщо ігрову історію ми ще можемо відтворити і відзняти за рік чи декілька, то документальну маємо знімати по свіжих слідах», – акцентує режисер [48].

Важливо, що військові оператори мають бути впевнені в своїх діях. «Для того аби все-таки фільмувати події з фронту, треба бути підготовленим. Уявіть ситуацію: ви разом з оператором чи режисером знімаєте військові дії, ворог не вбиває вас, а раниць одного. Якщо ж поранена одна людина, то у цій ситуації з бою чи військового завдання виходять інші, аби допомогти врятувати життя людині. Чи готовий ти як журналіст взяти на себе цю відповідальність? Просто сам собі задай це питання», – відзначає Сеїтаблаєв [48].

Згадуємо також анімаційний фільм «Маріуполь. Сто ночей», який доводить, що будь яке кіно, документальне чи ігрове може розповісти болісні та актуальні історії з життя людей чи ситуації в державі. У картині йдеться про маленьку дівчинку, яка прокинулася 24 лютого 2022 р. від вибухів та намагається знайти когось живого в палаючому місті. Прототипом головної героїні стала чотирирічна Аліса, яка пережила облогу Маріуполя, перебувала на

«Азовсталі» в останні тижні захисту міста, а після евакуації із заводу російські окупанти ув'язнили її маму. Фільм було отримав премію «Кіноколо» як найкращий анімаційний фільм, а також нагороди кількох фестивалів.

Ще однією міжнародною перемогою українського кіно стало вручення режисеру Сергію Лозниці «Золотого ока» на Каннському кінофестивалі за документальний фільм «Бабин Яр. Контекст». Як випливає з назви, у стрічці йдеться про вбивства євреїв під час нацистської окупації Києва під час Другої світової війни. Прем'єра фільму відбулась 11 липня 2021 р. поза основним конкурсом Каннського фестивалю. У фільмі зібрано документальні свідчення подій, які призвели до трагедії Бабиного Яру. Стрічка є зібранням матеріалів з російських і німецьких архівів, де зберігаються фото і відеоматеріали перших місяців війни, причому як відомі, так і досі невивчені, а також роботи професійних операторів і аматорські кадри.

Вагомим міжнародним визнанням національного кіномистецтва стало здобуття українським фільмом премії «Оскар» (2024 р.). Зокрема, стрічку «20 днів у Маріуполі» режисера Мстислава Чернова обрано найкращою серед повнометражних документальних фільмів. Робота розповідає про перші тижні бойових дій у Маріуполі Донецької області під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 р. Крім М. Чернова, над ним працювали фотограф Євген Малолетка і журналістка В. Степаненко, всі троє стали й лауреатами Шевченківської премії у категорії «Публіцистика, журналістика» (2024) [40].

Підсумовуючи все можна дійти кілька висновків. Розпад радянського союзу став для українських діячів кіно своєрідним каталізатором розвитку. Після тоталітарної влади, яка забороняла вільну думку, прийшли нові часи – українці одразу ж почали знімати кінокартини на заборонені до цього теми, наприклад кінострічку Олесея Янчука «Голод 33».

Та попри свободу дій доби національної державності українським кінорежисерам важко було реалізувати свої ідеї, оскільки катастрофічно не вистачало коштів на творення фільмів. Утім, фінансові складнощі не стали на

заваді і з кожним роком фільмографія режисерів все зростала, висвітлюючи важливі для нас теми і події.

Революція Гідності, 2013–2014 рр. та повномасштабна війна російської федерації проти України започаткували новий етап розвитку національного кіно. Частина українських режисерів та акторів перебували на фронті, а дехто навіть загинув в ім'я свободи і волі України.

Кіно без сумніву є важливим аспектом культурного розвитку учнів. Є ціла плеяда фільмів, які вчителю вартує висвітлити на своїх уроках. Проте вибір фільму і спосіб його використання залежить вже суто від нього і його розуміння свого класу.

РОЗДІЛ 4 МОЖЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Українське кіно є важливим інструментом виховання національної свідомості та громадянської відповідальності здобувачів освіти. В освітньому процесі за сучасних умов важливо активізувати старшокласників, залучати до пошукової діяльності, формувати в них почуття національної ідентичності. Історичні фільми здатні виконати такі потреби в соціумі.

Громадянська та аксіологічна компетентність як сукупність знань, навичок і цінностей, необхідних для активної участі у житті громади, суспільства та здатність розуміти, цінувати й поважати цінності інших людей може сформуватися через вибір фільмів, які відображають різноманітність українського суспільства. Історичні фільми є потужним інструментом для розвитку цієї компетентності у підлітків.

Вчитель під час перегляду фільму разом з учнями може комплексно охопити широкий спектр тем: політику, економіку, культуру, мораль, що дозволить формувати уявлення про складність історичних процесів. Актуальністю історичних фільмів для молоді є те, що вони торкаються вічних проблем людства: кохання, ненависті, справедливості, влади.

Прикладом тут можуть стати фільми про світові війни чи голод в Україні. Фільми можуть впливати на світогляд підлітків, формувати їхні цінності, розвивати критичне мислення та заохочувати до активної громадянської позиції. Історичні фільми здатні показати молоді, як формується українська державність, які виклики стоять перед українцями в минулому та сучасному історичному просторі.

Фільми про важливі історичні події в Україні допомагають учням краще розуміти своє коріння, формувати національну ідентичність та усвідомлювати відповідальність перед майбутніми поколіннями. Фільми, що демонструють історії людей, які активно відстоювали свої права навіть у найскладніший

період репресій та голоду, можуть надихнути учнів на власну громадянську активність.

Фільми про українську культуру, традиції та звичаї допомагають учням поглибити знання про свою країну, формувати почуття гордості за свою національну спадщину та розвивати толерантність до інших культур.

Художні фільми про різні регіони України дають уявлення про культурну різноманітність країни, особливості та відмінності етнографічних надбань, можливість обмінюватись досвідом місцевих жителів з дослідниками краю. Використання історичних фільмів в освітньому процесі дозволяє зробити навчання більш цікавим і ефективним, сприяє всебічному розвитку особистості учнів.

Проведення уроків з використанням фільмів повинно проводитися згідно затвердженого календарного плану вчителя. Міністерство освіти України дає оптимальні навчальні програми, які будуть корисними для молодих вчителів [2].

Важливим етапом у процесі використання історичних та документальних фільмів під час уроків є підготовка до перегляду, тобто ознайомлення з історичним контекстом фільму, визначення ключових питань, на які учні повинні звернути увагу під час перегляду, обговорення очікувань від фільму.

Так, під час вивчення в 10 класі теми «Початок Української революції» вчителю необхідно перед переглядом фільму «Крути 1918» обговорити з учнями передумови, причини та початок Революції, з'ясувати зміст Універсалів. Не менш важливим етапом є перегляд фільму, а саме організація комфортного перегляду чи можливість зупиняти фільм для обговорення важливих моментів, зокрема сцени військового зіткнення юнаків гімназистів із озброєним ворогом.

Цей момент дозволить залучити учнів на емоційному рівні висловити власну думку чи запропонувати застереження від окремих вчинків юнаків, що покращить запам'ятовування інформації. Це доволі важливо, адже здорова

комунікація та висловлення власної думки сприяють розвитку комунікабельності та роботі в колективі.

Комунікаційна компетентність важлива навичка для сучасного суспільства. Як приклад учні можуть порівняти свої враження від побаченого з думкою відомих особистостей та кінокритиків [46]. Можливо учні після цього переглянуть деякі свої думки, щодо фільму, а вчитель зможе провести спостереження хто як піддається впливу чужої думки.

Фільм «Крути 1918» Олексія Шарапаєва, який вийшов до глядача у 2019 році, заснований на реальній історії героїчного бою біля залізничної станції Крути між підрозділом російської армії під керівництвом Муравйова та загonom київських відважних курсантів, яких налічувалось не більше чотирьох сотень. Після перегляду лише окремих епізодів з фільму вчитель може запропонувати десятикласникам обміняти враженнями та емоціями, проаналізувати дії героїв з точки зору моральних цінностей чи порівняння історичні факти з їх відображенням у фільмі.

Для домашнього завдання непогано було б запропонувати дітям написати лист із побажанням однолітку минулого століття. Може це завдання видатись дивним комусь із учнів, але напевне зачепить душу когось і в майбутньому може спонукати до патріотичних вчинків юнаків. Оскільки історія розвивається циклічно, то сучасному старшокласнику думаю є з чим звернутись до однолітків у минуле століття у листі.

Під час уроків, позакласних заходів вчитель спільно з учнями може обговорювати мотиви дій персонажів, їхні цінності, конфлікти, пов'язувати події у фільмі з історичними фактами, робити порівняння ситуації у фільмі з сучасним життям тощо.

Слід заохочувати учнів до створення коротких фільмів на соціальні теми, організовувати кінопокази та обговорення фільмів у школі, проводити конкурси на кращий сценарій, режисуру, акторську гру, запрошення режисерів, акторів, кінокритиків на зустрічі з учнями, дати учням можливість задати питання та отримати відповіді від професіоналів кіноіндустрії, сприяти формуванню

інтересу до кіно як виду мистецтва та професії, використовувати кіно як інструменту для розвитку критичного мислення.

Фільми допомагають учням краще зрозуміти свою історію, традиції та цінності. Аналізуючи фільми, учні навчаються визначати головну ідею, розпізнавати прийоми режисера, оцінювати достовірність інформації. В процесі перегляду фільмів здобувачем освіти засвоюється нова лексика та граматичні конструкції. Обговорення фільмів спонукає учнів до висловлення власної думки, формулювання аргументів та створення власних історій. Це спонукає дітей відповідально вникати в суть фільму, щоб на рівні з однокласниками вести дискусію чи обговорення стрічки.

Тут таки й заховано багато цікавих моментів, або варто сказати можливостей для нас, як вчителя. Перш за все молодому вчителю варто зрозуміти, що використання кіномистецтва, як такого в шкільній практиці не слід розцінювати, як суто розважальний елемент. Ми залучаємо дітей до перегляду фільму, не для того, щоб вчитель міг так би мовити «полегшити собі життя» займаючись своїми справами, поки діти дивляться фільм.

Всі навчальні методи вчителя, якими б привабливими для учнів вони не були на перший погляд, всеодно повинні нести практичну складову для освітнього процесу. Так от, де ж таки захована ця «методична фішка», яку повинен розвивати вчитель. Відповідь, на нашу думку, захована в слові чи методі спостереження. Саме це допоможе нам краще зрозуміти багато моментів.

Залученість учня в освітній процес, зацікавленість побаченим легко помітити при спостереженні за дітьми при дискусії чи обговоренні. Так, звісно варто враховувати також той фактор, що існує багато дітей не схильних висловлювати першими свої думки, через невпевненість, та коли вже одна половина класу намагається довести другій свою правоту, що є справою честі, то тут включаються всі.

Завдання ж вчителя перевести всю цю енергію в правильне русло, щоб спільний перегляд не закінчився балаганом з криками. Для цього ж таки, він

має в своєму арсеналі спектр вправ і завдань об'єднаних одним словом «metadas, що в перекладі з грецької звучить як шлях дослідження [34, с. 5].

Кожен вчитель сам обирає методику використання елементів кіномистецтва на уроках в школі. І це не означає, що він покладається на одну й ту саму схему під різні фільми. Це навпаки, повинно варіюватися від уроку до уроку, щоб приносити результат. Варто правильно підбирати метод під кожен урок. Адже хронометраж заняття недовготривалий і складає всього 45 хвилин і цього звісно ж недостатньо для повноцінного перегляду і аналізу навіть частини фільму [30].

Тож для нас, як молодого спеціаліста важливо грамотно підійти до цього завдання. Перш за все це правильно розподілений час. В умовах класно-урочної системи немає змоги опитати весь клас за один урок. Та завдяки методиці і таймменеджменту є можливість залучити всіх учнів до спільного навчання і розвитку. Для цього і потрібен правильно побудований, прописаний план конспект уроку. Для молодого вчителя це, як люблять казати must have.

З конспектом ми отримуємо повністю проаналізований і структурований по етапах урок. Таким чином вчитель має можливість контролювати хід заняття і ці 45 хвилин пройдуть якомога продуктивніше. Приклад використання плану конспекту з додаванням елементів фільмів залишимо в додатках цієї роботи.

План конспект це по суті своїй той фундамент в який можна додати різноманітні методичні, інтерактивні вправи. Починаючи з вправ «Мозковий штурм» чи «Мікрофон» і закінчуючи такими, як «Ажурна пилка», «Карусель», «Прес» та навіть «Акваріум» [36, с. 29, 33, 35, 37]. Всі вони так чи інакше допоможуть розподілити завзяття і енергію дітей на уроці в правильне русло.

На відмінну від обговорення чи дискусії, що відбувається взагалі по цілим класом, метод «Акваріум» хоч і схожий до них, та все ж має ряд переваг. По перше, тут все таки відбувається не загальне обговорення побаченого, а групове. Учні діляться на три групи, як мінімум, та намагаються прийти до правильної відповіді. По друге важливо, що «Акваріум» це не просто дружнє

обговорення фільму, а вирішення проблемних запитань до нього, які вчитель готує наперед.

Проблемні запитання зазвичай вирізняються своєю складністю. Учні дається п'ять хвилин для вирішення проблеми, поки дві групи позаду уважно слухають всю інформацію. Потім групи міняються місцями, поки всі не знайдуть відповідь на запитання.

Це корисний метод з погляду результату, адже складність питання змушує учнів шукати приховані сенси, образи і послання в фільмах, а не просто запам'ятати сюжет. Групова робота стимулює спільну працю, тому кожен мусить вкладатися на максимум, щоб підтримати команду.

Для прикладу фільм «Кіборги». Формуємо такі три проблемні-дискусійні питання:

1. Як режисер бачить та висвітлює війну і людей в ній?
2. Який образ показано в сцені з деревом?
3. Чи є фільм Кіборги пропагандистським кіном?

Тут немає правильної відповіді, а тим більше правильної. Всі наші переконання, наш досвід та рівень зануреності в фільм і будуть визначати результати відповідей. В цьому і є унікальність кінематографу. Кожна особистість може віднайти в одному витворі щось своє, відмінне від усіх.

На даний момент варто відзначити досить низьку можливість віднайти чийсь практичні кроки до використання фільмів в школі. Тут визначальними є декілька факторів.

По перше це низький розвиток української методологічної основи для молодих вчителів. Багато хто може апелювати до низького фінансового становища освіти та й країни в період війни, що є правдою.

По друге, відносно нове впровадження цієї практики в шкільну систему, особливо в східноєвропейському регіоні. Звісно можна знайти низку цікавих прикладів нової методики в Сполучених Штатах Америки, де це впроваджувалося трохи швидше [24, 29].

Це корисний і цікавий досвід, який однозначно потрібно прочитати, щоб зрозуміти з якими труднощами доведеться стикнутися. Наприклад автор говорить про те, що без належної підготовки учням буде складно вловити важливі моменти якогось історичного фільму. Тому він каже так: «Спочатку навчання варто розуміти історію і кіно. Для цього діти читають багато джерел, все більше поглиблюючи свої знання» [24, с. 6].

Та все ж, чужий досвід не дасть повної картини, поки не зробити практичні кроки самому. Адже специфіка американської школи в штаті Ілінойс хоч і має спільну мету, використання фільмів на уроці та результати трохи має інші, ніж ліцей Івано-Франківської школи наприклад.

Вчитель має розуміти свій клас, адже результат також повною мірою залежить від нього. Правильно підібраний матеріал, особистісний підхід до учня, все це впливає на те, як пройде заняття. Щоб краще розуміти своїх учнів рекомендуємо провести невелике опитування, яке заодно й допоможе підібрати правильний матеріал до уроку. Для наочності було проведено опитування серед учнів 11-А в Красноільському ліцеї [Додаток №1].

Вплив масової культури з кожним роком все зростає. Учні як і доросле покоління все частіше цікавляться як новинками кіно так і вже всіма визнаною класикою кіномистецтва. Причиною цьому перш за все є розвиток сфери інтернет розваг. Вільний доступ до фільмів сприяє цьому. Також чималу частку ваги потрібно віднести до коротких відео в TikTok та YouTube та Instagram. Трейлери зацікавлюють людей до перегляду стрічок.

Учні в цілому досить серйозно сприймають кіно, як за. Дивлять багато стрічок та серіалів, стежать за трендами. Це й не дивно, адже часи коронавірусу змусили споживати тонни контенту, щоб хоч якось себе розважити [53]. Та це також сприяло розвитку стрімінгових платформ таких як: Netflix, Megogo, Sweet.TV, Taflix та інших.

Серед дітей більшу прихильність все таки відіграють серіали, попри їхню тривалість. Це напевно пов'язано з тим, що сучасне покоління не схильне до тривалої концентрації уваги. Оксана Струтинська в своїй праці про

дослідження нового покоління зазначає, що учні та студенти намагаються виконати кілька завдань зараз.

Автор пише, що наслідком таких дій є: «Складність в концентруванні учнів на одній дії, виникає через те, що вони звикають до поверхової уваги на велику кількість предметів одночасно, але при цьому не можуть сфокусуватися на повідомленні, яке є найбільш значущим для виконання певного завдання» [8, с. 151]. Явище це носить назву «кліпове мислення». Відповідно відносна довготривалість фільмів біля двох годин змушує дітей до перегляду серіальних проєктів, що тривають максимум годину.

Варто зазначити, що завдання сучасного вчителя це нівелювання цього аспекту та покращення концентрації учнів. При правильному особистісному підході можна розвинути пам'ять та дисципліну учня, що є ключовим для розвитку уваги. В цьому корисними будуть такі вправи, як: «таблиці Шульте», «тест Бурдону» та «день навпаки».

Історичний жанр звісно ж не є найпопулярнішою категорією фільмів серед учнів. Та він і не повинен бути. Фільмів такого типу не так вже й багато і виходять вони вкрай рідко. Часто буває й таке, що історична подія, або персоналія розглядається в швидше художньому жанрі з нотками історичних фактів. На це знову ж таки вплив чинить масова культура, яка змушує режисерів творити мистецтво для всіх шарів населення, а не тільки визначеного елітарного пулу.

Про цю дилему, а саме проблему комерціалізації фільмів говорили ще від початку зародження цього мистецтва. Перед авторами часто стояв непростий вибір між творенням чогось по справжньому прекрасного, але з ризиком маловідомості, чи стрічки яка знайде відгук серед більшості населення, адже буде зрозумілою для кожного зрілого глядача і не тільки, а її ідеї та посили не виходитимуть за рамки загальних бачень, не ламатимуть шаблони світового кіно. Рідко коли авторам вдається поєднати ці дві грані воедино.

Ще в першій половині двадцятого століття німецький соціолог та дослідник масової культури висвітлював цю проблему такими словами:

«Художники "авангарду" порвали з комерційним кінематографом через низьку якість безлічі екранізацій п'єс і романів, що заповнили екран» [17, с. 236]. Тому на сьогоднішній день найпопулярнішими залишаються різноманітні трилери та художні стрічки, адже вони дають глядачеві потрібну частку емоцій і не складні в розумінні, що створює «ефект розслаблення». Однак це не відноситься до українського кіно. Адже в умовах повномасштабної війни вітчизняна стрічка на вагу золота. Здебільшого протягом цих двох років в кінотеатрі можна було побачити вже напрацьовані фільми, що тільки вийшли в прокат. Сьогодні ж творення чогось нового поставлено на паузі, через брак ресурсів та небезпечність знімань через постійні обстріли. Частина режисерів також перебуває на фронті, що вносить свою лепту.

І разом із тим ми вважаємо, що ця війна і це горе, яке пережив український народ, обов'язково перетвориться на мистецтво, проникнуте всією глибиною та реалістичністю тих подій для наших нових поколінь. У нас вже є приклади такого кіно і учні про це також добре знають. В анкеті більшість згадало важкий для перегляду, але по справжньому потрібний фільм Мстислава Чернова «20 днів у Маріуполі».

Він виділяється від інших тим болючим реалізмом, що пронизує тебе протягом всієї стрічки, показуючи малозначущість людської долі в великому несправедливому світі, що обриває всі твої плани одним пострілом артилерії. В контексті даного розділу фільм добре підходить для розвитку громадянської компетентності в 11 класі.

Дослідження причинно-наслідкових зв'язків, поділивши учнів на групи, висвітлення проблемних питань цієї війни, через призму історії незалежної держави та її прорахунків, особливо в військовій сфері, будуть значно кориснішими для учнів, ніж просто перегляд стрічки.

Така методика праці з фільмом сприятиме розвитку ряду компетентностей та особливо критичному мисленню, через проблемні запитання. Адже як писав Сергій Терно, критичне мислення воно усвідомлене та самостійне» [37. с. 15].

Стрічка змушує зумислитись, чому? Це і буде тим поштовхом до розвитку критичного мислення.

При перегляді картини також розвивається емпатія, адже не можливо не співпереживати за долю своїх громадян спітканих такою долею. Фільм змушує замислитись над цінністю людського життя, тим самим сприяючи розвитку аксіологічної компетентності.

Більша частина учнів часто відвідують кінотеатри. І звісно ж не пропускають хорошого українського кіно. Це потрібно робити, підтримуючи українське кіно, для його розвитку. Адже з огляду на минуле можна точно відзначити, що українське кіномистецтво не стоїть на місці. Попри всі складнощі з фінансуванням, режисери прагнули творити нове, цікаве і зрозуміле для нас кіно.

У загаданих нами вище анкетних опитуваннях діти називали такі фільми та серіали як: «Піймати Кайдаша», «Довбуш», «Поводир», «Я працюю на цвинтарі», «Мої думки тихі» та ін. Стрічки абсолютно різні за жанром та об'єднані тим, що показують українців в різні часові проміжки. Без меншовартості та шароварщини, нав'язані нам, а доволі справжні загальні образи про простих і відомих громадян.

Фільм корисний для нас тим, що він формує певні образи епохи чи якоїсь події. Та при підготовці до НМТ цього буде недостатньо і учні розуміють це. Комуś цікаво перевіряти свої знання, порівнюючи їх з викладом в фільмі. Дехто просто намагається «розслабитися» та відволіктися від інтенсивного навантаженого навчання і підготовки до здачі НМТ. Тому більшість учнів сприймають кіно, як допоміжний елемент. Без глибоких історичних знань це не має практичної користі. Для вчителя ж важливо розуміти, що використання фрагментів фільмів на уроці має супроводжуватися подальшою методичною роботою. Учні повинні отримати фактичну інформацію перед початком перегляду і розумітися в тонкощах історичної події та цієї епохи.

Найкраще для такого типу заняття підійде практичний урок, або ж навіть позакласне заняття, для любителів кіномистецтва. Це дасть ряд переваг для

обох сторін. Учням буде цікаво провести час, перевірити свої знання, отримати хороші емоції. Крім того, вчитель буде спостерігати, підкидаючи відповідні завдання учням, що допоможе краще зрозуміти рівень засвоєння знань учнів на етапі вивчення нового матеріалу та сприятиме розвитку індивідуального підходу. Адже вчитель зможе проаналізувати рівень знань кожного учня та підібрати відповідну інформацію та вправи потрібні для закріплення цих знань.

Загалом метод анкети також цікавий та повинен використовуватися в школі, особливо молодими вчителями, коли він ще не має досвіду та часу збагнути погляду кожного учня на якусь визначену проблему. Такий підхід зекономить час та дасть можливість покращити спільний процес навчання між вчителем та учнем.

Відома українська історикиня Наталія Яковенко в своїй праці «Методика навчання історії» визначає анкетування як ефективний та дієвий засіб для використання в школі, ще на початку двадцятого століття. В 2011 р. було проведено анкетування серед вчителів, де намагалося зрозуміти, як вони бачать мету викладання історії. Яковенко пише про те, що: «В анкетах видно прагнення зблизити викладання історії з запитами сучасного життя, вказується на освітні та виховні завдання курсів історії («громадянське» і «політичне» виховання)» [39, с. 51].

Як ми вже писали раніше, перш за все вчителю важливо почати з правильно підбраного матеріалу. Адже навіть, якщо методична складова буде побудована правильно, фільм на основі якого вона складена може не відповідати тематиці уроку, віковому чиннику і вся праця буде намарно. Додамо кілька прикладів для кращого розуміння.

Художня стрічка Тараса Ткаченка за мотивами однойменного бестселера Василя Шкляра «Чорний ворон», яка стала відома глядачеві вже з 2019 р. аналізує драматичний момент української історії, який звикли замовчувати: боротьба українських повстанців проти окупаційної комуністичної влади після здачі УНР. Це історія про сильного ватажка, який все ще бореться за свій народ навіть тоді, коли більшовики вже заповнили собою весь український простір.

Перегляд лиш окремих епізодів з фільму допоможе старшокласникам заглибитись в історичне минуле визвольної боротьби за вільне і самостійне життя. Тут варто спонукати дітей до пошукової діяльності за допомогою виконання завдання: знайди спільне та відмінне у вчинках українців часу боротьби за свободу і незалежність, оформивши відповідь у стислу таблицю з презентацією власних ідей в кінці уроку.

Складністю вивчення історичного розвитку періоду 1920–1930-х рр. минулого століття є той факт, що українське суспільство було під цілодобовим спостереженням радянської влади, на що необхідно звернути увагу учням.

Щоб допомогти учням усвідомити таку ситуацію в українському суспільстві можна запропонувати перегляд фільму «Будинок «Слово», який став доступний глядачеві з 2017р. У процесі перегляду фільму чи окремих сюжетів з нього діти дізнаються, що це документальна стрічка про мешканців житлового будинку, який звели для письменників у 1920-х у тодішній столиці УРСР Харкові на замовлення кооперативу літераторів. Споруду спроектував місцевий архітектор Михайло Дашкевич у формі літери «С», як символ «слова». Тут було 66 квартир, їдальня, бомбосховище і навіть солярій. А ще спеціальна система спостереження за життям мешканців.

Та дітям варто задуматися над тим, кому це було вигідно і з яких причин. В своїй книзі спогадів «Слово про будинок «Слово» український письменник Володимир Куліш чий батько Микола Куліш був представником розстріляного відродження пише таке: «Помилково було думати, що «Слово» було збудоване для сприяння житлових умов української інтелігенції» [18, с. 12]. І справді викликає деякі побоювання, адже влада не турбується про таке. Так і сталося, В.Куліш говорить про те, що: «причини були звісно важливіші. Маючи всіх пишучих українців в одній закупі, легше було контролювати. НКВД тут мали скрізь свої очі і вуха» [18, с. 12].

Хоча вчителю варто оминати сцени з фільму про приклади репресій та різних методів знищень відомих діячів культури, зокрема Миколи Хвильового. Тут в процесі вже обговорення можна словесно акцентувати увагу учнів на те,

що зі «Слова» заарештували жителів 40 квартир, а сам будинок прозвали «крематорієм». Тому й період сталінських репресій у 1930-х серед української інтелігенції назвали Розстріляним відродженням.

Складно порівнювати, адже історія України ніколи не була легкою, та на нашу думку є ще більш жахаюча сторінка нашої історії, Голодомор. Тема надзвичайно складна для вивчення в школі.

Тому перш за все потрібно провести словесну підготовку, перед переглядом стрічки на цю тему. Завдання учнів розуміти причини і наслідки трагедії, щоб не допустити більше повторення таких подій. Тривалий час реальні наслідки тих страшних років історичного минулого замовчувались і були недоступні для громадськості.

Лише в фільмі 1968 р. «Білі хмари» Р. Сергієнка за однойменним твором О. Сизоненка з'явилися виразніші натяки на трагедію 1932–1933 рр. Тут мова йде про колективізацію й розкуркулення, але суть реальних подій не достатньо розкрита. Фільм розповідає про подорож героя до вмираючого батька – колишнього сільського активіста. На шляху до батьківської хати герой згадує своє дитинство початку 1930-х, події колективізації та хлібозаготівель. Напряму Голодомор, звісно, не відображено, присутні лише непрямі вказівки на нього: ось оголошено про збір зерна і селянки протестують, бо їм «нічим буде годувати дітей».

Однак уже в сучасності, в 1960-х, звучать спогади з часів дитинства героя: «Все, було, крутитесь на току, все крутитесь – голодні, сині, худі... А я на вас все гримаю, все кричу – доки начальство одвернеться. А тоді зерна вам в кишені понасіпаю...» Окремий епізод фільму навіть присвячений надмірним планам хлібозаготівель, щоправда, як шкідництво окремих виконавців.

Не слід оминати видатну роботу Олесь Янчука «Голод 33». Фільм знятий в перший рік незалежності нашої держави. Олесь взяв за основу працю Василя Барки «Жовтий князь». Фільм є перший і єдиним художнім витвором на цю тему. Ідея була сформована ще за часів Радянського союзу, та його розпад дозволив фільму бути [5, с. 101].

Стрічка описує життя простої української сім'ї. В процесі перегляду перед дітьми постане звичайна українська селянська сім'я, що просто живе щасливим життям. Однак сталінський терор, що чим раз більше посилювався стане їм на перешкоді. Їжі буде ставати все менше і батьки переживатимуть, як прогодувати своїх дітей, та все ж будуть продовжувати поволі жити. Після сумнозвісного закону про три колоски, вони втрачають майже всі свої запаси їжі і починають голодувати, як і всі їхні сусіди. Вжити в цьому жахітті зміг тільки їхній наймолодший син. Більшість документів які б підтверджували штучно створений голод були засекречені, та частина доступна [3].

Вчителю також слід звернути увагу на дослідження Станіслава Кульчинського, який приходить до цифри в 3,3 або 3,5 мільйонів жертв голодомору [1, с. 91], що остаточно ще не доведено. Діти мали б дійти висновку, що трагічність голодомору полягає не в кількості жертв, якою би великою вона не була. Тут суть полягає в пробудженні в сучасної людини (і учня, зокрема) того первісного архетипу, звіра. Адже голод призводив до втрати свідомості і розуму та пробудженні канібалізму. Була втрачена сама людяність.

Важливою деталлю у стрічці може стати палітра кольорів: в той момент, коли батько сімейства пригадував своє минуле життя, він був в колі щасливої сім'ї, сцени є різнокольорові, хоча основна частина проходить в чорно-білих тонах. Це є доволі переконливий художній прийом, який підкреслює трагедію людей. Після перегляду фільму вчитель може запропонувати дітям створити сенкан, взявши за основу іменник «голод», продовжуючи кожен наступний рядок добирати приклади прикметників, дієслів, синонімів, таким чином розкриваючи деталі цих подій.

Українці впродовж тривалого історичного періоду витримували чимало випробувань на шляху до державотворення, волі, незалежності. Але правдиві факти різними шляхами дійшли до сучасного українського глядача. Так стрічка «Поводир» на тлі переслідування та знищення української інтелігенції і селянства у 1930-х рр. висвітлює історію американського хлопчика Пітера

Шемрока, який втрачає свого батька через потрапляння до його рук секретних документів про заплановане масове вилучення продовольства радянською владою. За цю інформацію Шемрока вбивають, а його син, ставши свідком вбивства батька, втікає з Харкова. Допомагає йому сліпий бандурист Іван Кочерга – в минулому командир роти армії УНР, який зазнав поранення в голову та осліп.

Переслідування кобзарів радянською владою – це історичний факт, який учні зможуть краще усвідомити шляхом перегляду даного фільму. Окремі сюжети можна обговорити в малих групах, а далі презентувати ідеї, що допоможе учням розвивати емпатію у ставленні до героїв фільму. Адже кобзарі були творцями та носіями моральної картини народу, його менталітету. Тому з вибором теми і героїв відомий режисер Олесь Санін не помилився. «Кобзарство завжди було в опозиції до влади. Кобзарі були сліпі, щоб не бачили, перед ким співають. Це люди, які апріорі говорили правду», – говорить Олесь Санін [52].

Справжня у фільмі історія знищення української інтелігенції, музикантів, заборони цілої незрячої братії, яку спочатку звинувачували у жебрацтві, а пізніше – у націоналізмі. Але кобзарі стійко доносили правдиві факти життя свого народу до суспільства. І це може побачити сучасний молодий глядач, який здатен аргументувати, робити висновки, співставляти факти й події. Вчителю необхідно донести приклади постанов уряду про заборону бандури та міри покарання за невиконання розпоряджень чи зберігання інструменту, за яке загрожувало від 5 до 17 років ГУЛАГу.

Здобувачі освіти зрозуміють справжні цілі влади по відношенню до українців, проаналізувавши зміст даних документів. Це буде робота з історичним джерелом, як елемент пошукової діяльності. Адже учню слід віднайти тут ключові терміни чи тези, які б визначали зміст даного розпорядження влади до народу, а отже і реального ставлення до нього.

Під час обговорення фільму вчитель може довести до відома дітям те, що режисер хотів відтворити у фільмі автентичну атмосферу 1930-х. Тому спеціально для зйомок полагодили перший трактор Харківського тракторного

заводу, випущеного в 1931 р., відновили паротяг і гілку залізниці для нього, пофарбували будинки в Харкові, пошили сотні костюмів, понад сотню пар чобіт для кобзарів.

У процесі вивчення теми Друга світова війна можна використати ряд фільмів, які дозволять зануритись в події того часу, відчувати емоції героїв та глибше зрозуміти складність і трагізм війни. Адже залучення сучасних підлітків до перегляду історичних фільмів може бути непростим завданням. Однак за допомогою правильного підходу та цікавих активностей, цей процес можна перетворити на захоплюючу подорож у минуле. Тут вчителю можна запропонувати дітям провести екскурс сторінками військових дій через виконання творчих завдань під час практичного заняття. Слід правильно дібрати сюжети з фільмів. Цікавим може бути фільм «Золотий вересень. Хроніка Галичини 1939–1941рр.», який вийшов на екрани 2010 р. Це документальна стрічка про Галичину напередодні та в перші роки Другої світової. Перед переглядом епізоду з фільму можна запропонувати дітям роботу з політичною картою, зробивши акцент на те, що до 1939 р. Галичина входила до складу Польщі. Однак із початком Другої світової війни внаслідок «пакту Молотова-Ріббентропа» 17 вересня 1939 р. радянські війська вступають на Західну Україну і встановлюють свою владу за допомогою репресій.

Уже під час перегляду діти здатні зрозуміти, що у стрічці використана архівна хроніка та інтерв'ю з очевидцями тих подій. Усним коментарем можна донести додаткову інформацію про дослідження історії Західної України режисером Тарасом Химичем, який продовжував знімати документальні стрічки протягом 2012–2015 рр. і як результат вийшли його фільми «Срібна Земля» Хроніка Карпатської України 1919–1939», «Хроніка Української Повстанської Армії 1942–1954», «Легіон. Хроніка Української Галицької Армії 1918–1919». Наприкінці уроку можна запропонувати дітям завершити проєкт з дослідження проявів патріотизму українців в окремих сюжетах даних фільмів.

Варто також показати сюжет з фільму «Далекий постріл» про історію повстанця, який бореться за незалежність України і піднімає питання про вибір

між особистим щастям та служінням ідеалам. Сюжет стрічки «1377 спалених заживо» 2009 р. про трагедію українського села Кортелеси, вщент спаленого німцями, допоможе осмислити масштаби злочинів, скоєних під час війни чи порівняти наслідки звірств сучасних окупантів оремих сіл та міст нашої держави. В даному випадку слід запропонувати дітям висловити свої судження та припущення методом «відкритий мікрофон».

Фільм «Хайтарма», 2013 р., допоможе учням краще зрозуміти складну долю кримських татар, яких за наказом Сталіна у 1944 р. було депортовано з території Криму. Офіційна причина депортації – звинувачення кримськотатарського народу в масовій колаборації з нацистською Німеччиною під час Другої світової війни. Її виконували підрозділи НКВС, заганяючи людей у переповнені товарні вагони. Так багато людей загинуло ще в дорозі. Повертатися до Криму їм дозволили лише під час перебудови. Режисер стрічки Ахтем Сеїтаблаєв народився в Узбекистані, а переїхав на історичну батьківщину з батьками вже після школи. Тут слід провести дослідження хронології подій у Криму до сучасного періоду, практикуючи з учнями різні методи роботи.

Зокрема цікавим буде завдання взяти інтерв'ю у вигаданого свідка депортації, що допоможе розвивати комунікативні навички та глибше зануритись в тему. Непогано було б використати історичні карти, щоб прослідкувати маршрути депортації та місця, куди були вивезені кримські татари.

За можливості з окремих сюжетів фільму можна запропонувати назвати предмети побуту, які використовували кримські татари. Тут важливим є позитивно завершити розмову, розповідаючи про відродження кримськотатарського народу та його боротьбу за свої права.

Вивчаючи події України другої половини минулого століття, можна організувати віртуальну історичну подорож стежками рідного краю. В допомозі тут можуть бути перегляди фільмів чи сюжетів з них, зокрема «Тіні забутих

предків» М.Коцюбинського чи «Білий птах з чорною ознакою» за романом В.Стуса.

Фільми висвітлюють боротьбу за свободу, духовні пошуки. Після завершення перегляду варто провести інтерактивну гру «вірю – не вірю», запропонувавши учням ряд питань із фільмів. Це також корисно з погляду компетентнісного підходу до навчання. Адже для успішного виконання справи, учні повинні використовувати логічну компетентність, що допоможе при виборі з двох на більш імовірний.

Інформаційна компетентність нам потрібна для володіння історичних знань, а також знань документів. Загальнокультурна компетентність, яка володіє глибшим багажем знань фільмів та серіалів також допоможе краще засвоїти ці справи. Можна прослухати відповіді на поставлені заздалегідь питання, обмінятися враженнями та емоціями, аналізувати дії героїв з точки зору моральних цінностей, робити порівняння історичних фактів з їх відображенням у фільмі, обговорювати актуальності проблем, порушених у фільмі.

Напевно єдиним неукраїнським фільмом через перегляд якого хотілося б досліджувати тему вибуху на Чорнобильській АЕС, 26 квітня 1986 р. можна вважати серіал «Чорнобиль». Адже на нашу думку цей серіал від НВО про цю трагедію є найкращою екранізацією подій. Причина швидше всього криється в тому, що наслідки аварії запечили і їх, тому це не є чимось чужим. Радіоактивні хмари після вибуху розлетілися навколо, досягаючи Великобританії, Швеції та Норвегії [56]. Вивчаючи дану тему, можна запропонувати перегляд окремих сюжетів із серіалу «Чорнобиль». Вийшовши на екрани в 2019 р., серіал розповідав про причини та наслідки вибуху на Чорнобильській АЕС. Звичайні люди намагалися ліквідувати наслідки цієї трагедії, розуміючи приреченість своїх колег та себе. Серіал, до слова, викликав хвилю обурення в Росії, адже чесно показав всі гріхи радянської влади, які по перше зекономили на техніці безпеки, а по друге приховували факт вибуху від людей, не проводячи евакуації. Це призвело до більшої кількості постраждалих.

На уроці дітям слід працювати з політичною картою, визначаючи територію поширення радіаційного забруднення чи виконати вправу «слова-асоціації», добираючи приклади синонімів до історичних термінів, які висвітлюють дану подію. Фільм змушує юних глядачів аналізувати побачене, задавати питання і шукати відповіді. Це розвиває критичне мислення і допомагає формувати власну думку про складні соціальні та екологічні проблеми.

Вчителю варто використати такі види робіт як «чистий аркуш», «банк ідей» чи «відкритий мікрофон». Діти під час перегляду фільму мають фіксувати на чистому аркуші найяскравіші епізоди або факти, що найбільше вразили, тоді як вчитель спостерігаючи за презентацією проводить дослідження на визначення найуважливішого глядача, дослідника, експерта тощо. Вивчаючи період сучасності важливо правильно й цікаво проаналізувати учням події визвольної боротьби українського суспільства за європейську інтеграцію, Євромайдан, Революцію ідності та окупаційні військові дії на Сході й Півдні нашої держави.

Документальний фільм «Зима у вогні: Боротьба України за свободу» 2015 р. американського режисера Євгена Афінеєвського зможе бути важливим і корисним для учнів на уроці. Так картина містить багато інтерв'ю з протестувальниками, медиками, священиками, митцями, які перебували на Майдані. Стрічка отримала приз глядацьких симпатій на фестивалі в Торонто. А американський інтернет-провайдер «Netflix» став головним дистриб'ютором картини. На прикладах окремих особистостей передано емоційну напругу тих часів та розкрито справжні масові протести, що розгорнулися по всій Україні впродовж 2013–2014 рр.

Фільм може стати поштовхом для соціальної активності. Після перегляду кінострічки юні учні зможуть виявити бажання долучитися до волонтерських проєктів, підтримати соціальні ініціативи або просто змінити своє ставлення до оточуючих в соціумі. Крім того, цей фільм допомагає нам зрозуміти, що таке суспільство, які проблеми в ньому існують і як кожен з нас може зробити його

кращим. Перегляд цього фільму – це не просто розвага, а можливість для саморозвитку і зростання.

Підсумовуючи варто зазначити, що фільми не тільки можна, а й потрібно використовувати на уроках історії в закладі загальної середньої освіти. Технологія хоч і містить деякі труднощі в використанні, як довготривалість та прив'язаність до теми уроку, та при правильному підході надає вчителю ряд переваг.

По перше фільми сприяють всебічному розвитку компетентностей, потрібних для життя в сучасному суспільстві. Вдосконалення критичного мислення учнів через різноманітні проблемні запитання до фільмів, розвиток громадянської та аксіологічної компетентності завдяки рефлексії після побаченого є основними дивідендами для вчителя.

Методика використання може бути абсолютно різною і залежить тільки від вмінь, бажань та старань вчителя. Фільмів та серіалів з кожним роком стає все більше, тому вчитель може підібрати потрібний матеріал.

ВИСНОВКИ

Розвиток кінематографу бере свій початок у Франції в кінці 19 століття. Та вже на початку 20 століття кожна розвинена держава була знайома з цим видом мистецтва. Причиною цьому був величезний потенціал кіно. Влада країни розуміла, що фільми можна використовувати, як для естетичного, морального задоволення, для культурного розвитку так і в пропагандистських цілях. В 21 столітті новою тенденцією стає використання кінематографу в методичних, навчальних цілях.

Попри те, зі збільшенням кіновиробництва по всьому світі постає нова проблема. Потрібно правильно впорядкувати весь той обсяг кіноматеріалу, накопичений за кілька десятиліть. Таким чином паралельно з розвитком кіно починається й процес його дослідження. Якщо за кордоном в ХХ столітті цим займалися такі автори, як: Садуль, Ферро, Кракауер, Матюшеський, в нас також були свої знавці.

В Україні цю тему досліджували: Зубавіна, Миславський, Скрипник, Тримбач, Мокрогуз та інші. Всі вони привнесли значний вклад в свою справу. Завдяки їхнім працям сучасне покоління може простежити нелегкий шлях становлення українського кінематографу під владою тоталітарного радянського союзу. Дослідження кінематограф минулого століття сприяє не тільки загальному та культурному розвитку, а й допомагає сучасним режисерам зняти грамотне, правильне кіно з погляду кінопроцесу.

Попри недослідженість з'являються також поодинокі методичні праці, які розкривають для молодих вчителів способи реалізації фільмів на уроках історії. Та загалом вітчизняна методологія майже недосліджена в даній царині. Такі автори, як Пометун, Терно, Яковенко, Комаров досліджували методику в цілому, та їхні праці всеодно дають загальне, початкове розуміння проблеми. Та різноманітні методичні вправи представлені в даних працях дозволяють вчителю маневрувати у виборі, щоб не повторювати одне й те саме.

Український кінематограф бере свій початок з часів Української народної республіки та правління Павла Скоропадського. Молоді держави не мали значних коштів для реалізації великих проектів та це був перший поштовх в розвитку вітчизняного кіно.

Та захоплення України червоною радянською владою перервало всі ці плани. Дивним на перший погляд здається те, що комуністи не тільки не закрили кіновиробництво, а й в разі збільшили його. Та причина полягає саме в пропаганді. Зрозумівши весь потенціал кіно для донесення так званої суспільної думки в маси, тоталітарна машина запустила процес на повну.

Різні періоди вимагали відповідного кіно для людей. Важливо також було правильно подати його в конкретному регіоні. Тому хоч українські режисери й намагалися займатися улюбленою справою, вони однак потрапили під пильний вплив радянської влади. Наприклад видатний український режисер Олександр Довженко весь свій кар'єрний шлях намагався зберегти в собі ту частинку українськості, попри тиск знімати пропагандистські фільми, як стрічка «Земля», що мала прославляти колективізацію в Україні.

Такий самий шлях пройшли славнозвісні режисери та актори С. Параджанов, Ю. Ілленко, Л. Осика, І. Миколайчук. Попри постійний тиск з боку вдали вони творили справжнє кіно для українців по всьому світу.

Попри це, за такий довгий період назбиралося чимало кінострічок, які вчитель може використати на своїх уроках. Фільми охоплюють всю тематику 10 та навіть 11 класу, та дають нові можливості для проведення цікавого уроку. Методика використання може бути різноманітна, включаю наведені приклади в розділі. Біографії режисерів в свою чергу насичені життєвими подіями, і будуть корисними на уроках вивчення культури окремо взятого періоду.

Тому слід дещо обережно підходити до використання фільмів часів УРСР на уроках історії. Перш за все треба проговорити пропагандистську складову фільмів, розуміючи період їхнього створення. Та загалом великий спектр кінотворів дає вчителю можливість самостійно підбирати потрібні матеріали під конкретний урок та тему.

Після розпаду СРСР розвиток українського кінематографу набув інших виразних рис. Молода держава не мала коштів і можливості витратити на розвиток кіно стільки ж грошей, як в Радянському Союзі. Та разом з тим, відчуття свободи та вільної творчості дало новий поштовх в розвитку вітчизняного кіно.

Нові теми для стрічки, які раніше були табуовані, як Голодомор та Голокост або ж Великий терор тепер були доступні для режисерів. Серед плеяди значних робіт на цю тему можна виділити «Голод 33» Олеся Янчука та «Будинок Слово» Тараса Томенко.

Режисери завжди намагалися творити актуальні картини. Якщо до 2013 це були переважно фільми про видатних українців Хмельницького, Мазепу, Стуса. Після «Революції Гідності» та окупації Криму весь спектр уваги переключився на важливу для населення суспільну та військову тематику. Було створено такі відомі фільми, як «Кіборги», «Зима в вогні», «20 днів у Маріуполі».

Використання таких фільмів в школі є важливою основою патріотичного виховання та також сприяє розвитку громадянської компетентності. Адже стрічки висвітлюють вже одинадцятилітній шлях боротьби українців за свою свободу і державність проти російського загарбника.

Такі фільми є тим яскравим прикладом, необхідності використання фільмів на уроках історії в школі. Проте важливо розуміти, що результат перш за все залежить від підготовки вчителя до уроку, зокрема правильно підібраним методичним завданням після фільму чи його частини, та зацікавленості й розвитку класу.

Вчитель повинен підібрати правильний момент уроку, адже має всього 5-7 хвилин для показу фільму. Без правильно підбраної методичної частини простий перегляд фільму зводить нанівець всю працю. Різноманітні завдання та інноваційні технології такі як: проблемне питання, акваріум, мозковий штурм сприяють розвитку критичного мислення в першу чергу.

Також методичні завдання будуть розвивати компетентності учня. Наприклад інформаційна при пошуку інформації до завдання про фільм, аксіологічна, адже учні формуватимуть свої власні погляди на побачену картину або ж громадянську бо українські фільми в більшості звертаються до важливих для суспільства тем, показуючи погляд режисера на дану проблему.

Вцілому можна зазначити, що сучасне суспільство і учні разом з ним постійно розвивається. Тому майбутньому вчителю на уроці варто використовувати всі можливі й цікаві методичні види робіт. Фільми є одним з таким малодосліджених, але перспективних напрямків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані документи та матеріали

1. Кульчицький С.В., Єфіменко Г.Г. Демографічні наслідки голодомору 1933 року в Україні. Всесоюзний перепис 1937 року в Україні: документи та матеріали. К.: Інститут історії НАНУ. 2003. 192 с.
2. Міністерство освіти і науки України. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 17.07.24).
3. Таємна інструкція до закону про «5 колосків». URL: https://web.archive.org/web/20090310233332/http://www.ssu.gov.ua/sbu/SPYSOK/02_Kerivnyku_vyshchyh_organiv.htm (дата звернення: 21.08.24).

II. Періодичні видання

4. А. О. Семеній, О. М. Бут. Образи героя та ворога у радянському українському кіно 1956–1967 рр. 72-76 с. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1 Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 1. 304 с.
5. Відображення трагедії Голодомору в сучасному українському кінематографі. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2014. Вип. 15. С. 99–105.
6. Подшивалова І.І. Використання відеофрагментів як засобу мотивації учнів до навчання на уроках історії. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1. 226-230. с.

7. Скуратівський, В. та Охіда, О. (2019). а авторське у кінематографі України 60-70-х років першої половини 80-х років ХХ століття. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*. № 2(1). 42-49 с.
8. Струтинська О. Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2020. Вип. 9. С. 145–160.
9. Point of View in the Cinema: A Theory of Narration and Subjectivity in Classical Film by Edward R. Branigan Review by: Frank P. Tomasulo. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 45, No. 3 (Spring, 1987), pp. 309-312.
10. Schwartz V. R. Film and History. *Histoire@Politique*. 2013. № 19. p. 176–198.

III. Монографії та статті

11. Барановська Наталія. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії. К.: Інститут історії України НАН, 2011. 254 с.
12. Брюховецька Л. І. Містичний, метафоричний, модерний. До 50-річчя «Камінного хреста» Леоніда Осики. Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/55258f6b-1cea-4c2e-8ef8-c3571749eab3/download>
13. Госейко Л. Історія українського кінематографа : 1896-1995. Київ : КІНО-КОЛО, 2005. 464 с.
14. Г. Скрипник «Історія українського кіно». Т. 2: 1930–1945 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України ; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – Київ, 2016. 448 с.
15. Зубавіна І. Б. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. К.: ФЕНІКС, 2007. 296 с.

16. Корощенко К. Р. Кіноіндустрія в Україні: шлях та проблеми становлення / К. Р. Корощенко. – Суми, 2020. – 34 с.
17. Кракауэр З. Природа фильма. Реабилитация физической реальности. Москва: Искусство, 1974. 386 с.
18. Куліш В. Слово про будинок «Слово»: Спогади. Торонто: Гомін України. 1966. 69 с.
19. Миславський В. Н. Історія українського кіно 1896–1930: факти і документи. Т. 1. Х. : вид-во «Дім Реклами», 2018. 680 с.
20. Миславський В.Н. Становлення кіногалузі в Україні 1922–1930 років: протиріччя часу і розмаїтість тенденцій. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 344 с.
21. Нариси з історії кіномистецтва України / Академія мистецтв України, Інститут проблем сучасного мистецтва; ред.-упоряд. І. Зубавіна ; голова ред. кол. В. Сидоренко. – Київ: Інтертехнологія, 2006. 864 с.:
22. Сергій Параджанов. Злет, трагедія, вічність : твори, листи, док. архівів, спогади, ст., фот. [упоряд.: Р. М. Корогодський, С. І. Щербатюк]. К.: Спалах, 1994. 277 с.
23. Тримбач, Сергій Васильович. Кіно народжене Україною. Ілюстрована історія / С. В. Тримбач. – К.: Саміт-книга, 2019. – 384 с.: іл.
24. Bryan J. Feature Films in History. Southern Illinois University Edwardsville. *The Councilor: A Journal of the Social Studies*. Vol. 76: No. 1, Article 1. 2015 7 р. URL: https://thekeep.eiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=the_councilor (дата звернення: 26.08.24).
25. Jonathan Stubbs: Historical Film: A Critical Introduction. New York 2013, 206 p.
26. King, Ronald R.; Smith, Vernon L.; Williams, Arlington W. and van Boening, Mark V. (1993). The Robustness of Bubbles and Crashes in Experimental Stock Markets. New York: Oxford University Press

27. Letrud, Kåre (2012). A rebuttal of NTL Institute's learning pyramid. p. 133.
28. Mattias, F.: The Authenticity Feeling: Language and Dialect in the Historical Film. In: *Research in Film and History. New Approaches* (2018), p. 1-48. URL: <https://doi.org/10.25969/mediarep/14811> (дата звернення: 13.09.24).
29. Metzger, S.A. Maximizing the Educational Power of History Movies in the Classroom. *The Social Studies*. № 3. 2010. p. 127–136.
30. Parkinson, Cyril Northcote. *Parkinson Law, or The Pursuit of Progress*: Penguin Classics, 1957. 128 p.

IV. Підручники та посібники

31. Брюховецька Л.І. Кіномистецтво: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів К.: Логос, 2011. 391с.
32. Гайдамака, О.В. Мистецтво : (рівень стандарту, профільний рівень) підруч. для 10 (11) кл. закл. заг. серед. освіти /О.В. Гайдамака. – Київ : Генеза, 2019. 224 с. Режим доступу: <https://uahistory.co/pidruchniki/gajdamaka-art-10-class-2018-standard-profile-level/25.php>
33. Комаров В. О. Методика навчання історії в школі : навчальний посібник для студентів історичної спеціальності педагогічних університетів. Кривий Ріг. 2003. 108 с.
34. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. К.: Генеза, 2006. 328 с.
35. Пометун О. П. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с .
36. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. К.: Видавництво А.С.К. 2004. 192 с.
37. Терно С. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя, 2012. 70 с.

38. Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О. В, Мокрогуз О.П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В, Черков Г. А. / За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В.- Київ, 2018р.

39. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

V. Енциклопедичні та довідкові видання

40. Кіномистецтво С. В. Тримбач. Енциклопедія Сучасної України Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013 Т. 13, 711 с.

VI. Сторінки з веб-сайтів та матеріали ЗМІ

41. «Владика Андрей» – новий вимір українського кіно. *Наше слово*. № 38. 21 вересня 2008 р. Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/vladika-andrey-noviy-vimir-ukrayins/> (дата звернення: 18.10.2024).

42. В'ячеслав Шрамович «Кіборги»: «чесне кіно», яке важко дивитися бійцям. https://www.pollawlife.com.ua/2018/01/blog-post_29.html (дата звернення: 10.07.2024).

43. Дар'я Слободяник. Голова Довженко-Центру Олена Гончарук – про моду на українське кіно та майбутню ретроспективу Параджанова.. URL: <https://vogue.ua/article/leaders/golova-dovzhenko-centru-olena-goncharuk-pro-retrospektivu-paradzhanova-modu-na-ukrajinske-kino-ta-vminnya-cinuvati-svoeye-56805.html> (дата звернення: 25.08.2024).

44. Довженко центр. Назви своє ім'я. Режим доступу: <https://dovzhenkocentre.org/top-100/nazvy-svoe-im-ya/> (дата звернення: 12.11.2024).

45. До дня народження Леоніда Осики та ювілею фільму “Захар Беркут”. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/185598/2021-03-09-do-dnya-narodzhennya-leonida-osyky-ta-yuvileyu-filmu-zakhar-berkut/> (дата звернення: 06.10.2024).

46. «Кіно, яке не змогло»: 10 відгуків про фільм «Крути 1918»
Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidguky-pro-film-kruty-1918/29775104.html> (дата звернення: 12.11.2024).

47. Марко Роберт Стех «Очима культури» № 49. Про кінорежисера Юрія Ілленка 2013. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=px_pe7_oJg8 (дата звернення: 21.10.2024).

48. Мистецтво під час війни: розвиток українського кіно. 31 жовтня 2023 р. Режим доступу: <https://dyvys.info/2023/10/31/rozvytok-ukrayinskogo-kino/> (дата звернення: 10.11.2024).

49. Наталія Гулій. Фільми 1990-х, які хочеться переглянути ще раз. Режим доступу: https://kino.24tv.ua/ukrayinski-filmi-90-h-rokiv-dobirka-do-dnya-nezalezhnosti_n1712677 (дата звернення: 08.09.2024).

50. Нечай О. «Слово», завдяки якому з'явилося Українське Відродження. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20190128191131/https://amnesia.in.ua/slovo> (дата звернення: 01.11.2024).

51. Олександр Довженко – легенда кінематографії в Україні. Освіта.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/12712/ (дата звернення: 05.10.2024).

52. Олесь Санін: Історія про незнищенну пісню – це історія нашого народу. Режим доступу: <https://varosh.com.ua/ludy/oles-sanin-istoriya-pro-neznishhennu-pisnyu-ce-istoriya-nashogo-narodu/> (дата звернення: 06.08.2024).

53. Пандемія і соціальні мережі: що змінилося у 2020-му? Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?kb=pandemiya-i-sotsialni-merezhi-scho-zminylosya-u-2020-mu> (дата звернення: 25.09.2024).
54. Пилипенко Г. Микола Мащенко – творець героїв. Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikola-mashenko-tvorec-geroyiv/> (дата звернення: 01.10.2024).
55. Поліщук Т. «Чорна рада» знімається в борг. *День* № 180. 1999 р. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/chorna-rada-znimayetsya-v-borh> (дата звернення: 21.09.2024).
56. Поширення хмар радіоактивного пилу Європою. URL: https://www.lemonde.fr/planete/video/2016/04/20/la-progression-du-nuage-de-tchernobyl-en-une-minute_4905544_3244.html (дата звернення: 09.08.2024).
57. Ренесанс сучасного українського кіно. / Спільнокошт. *BiggggIdea*. URL: <https://biggggidea.com/project/vilneukranskekinoblog/3753/> (дата звернення: 10.10.2024).
58. Самусенко Ю. Покажи мені Революцію в кіно / 21.11.2023р. Режим доступу: <https://sensormedia.com.ua/cinema/pokazhy-meni-revoliutsiiu-v-kino-2/>
59. Святокум Н. Становлення і розвиток українського кінематографу. Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/stanovlennya-i-rozvytok-ukrayinsjкого-kinematografu/> (дата звернення: 20.09.2024).
60. Сивачук В. Віра в кіно: рецензія на драму Нарімана Алієва «Додому». 3 серпня. 2022 р. <https://suspilne.media/culture/266752-vira-v-kino-recenzia-na-dramu-narimana-alieva-dodomu/> (дата звернення: 12.10.2024).
61. Скуратівський В. З приводу однієї заекранної фрази, Кіно-театр, Ч. 2 (2002); <https://www.youtube.com/watch?v=fzIRyRq44n8> (дата звернення: 17.09.2024).
62. «УНІАН інформаційне агенство» – 08.08.2007 р. Режим доступу: <https://www.unian.ua/culture/57987-sobor-na-krovi-likuvatime-ukrajinu-vid-shizofreniji.html> (дата звернення: 18.08.2024).

63. Фільми Вертова у Маріуполі. Dovzhenko Center (укр.). 4 листопада 2016. Архів оригіналу за 4 лютого 2022. Режим доступу: <https://dovzhenkocentre.org/f-lmi-vertova-u-mar-upol/> (дата звернення: 16.09.2024).

64. Фільм присвячений Олегу Ольжичу. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/887681.html> (дата звернення: 15.09.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета учнів 11-А класу Красноільського ліцею Верховинської селищної ради

№	Питання
1.	Чи займають фільми вагомe місце в вашому житті?
2.	Чому віддаєте перевагу в своєму культурному просторі?
3.	Які фільми найчастіше переглядаєте?
4.	Чи стежите ви за розвитком вітчизняного кінематографу?
5.	Часто відвідуєте кінотеатри для перегляду українських новинок?
6.	Знаєте історію розвитку українського кіно?
7.	Допомагає зацікавлення в кіно для підготовки до НМТ?
8.	Використовувати фрагменти фільмів на уроках історії України?

Джерело: особистий архів Рильчука Т.

Робочий лист для аналізу фільму на уроці**Назва фільму (фрагменту):** _____**Рік випуску:** _____**Режисер:** _____**Країна:** _____**Ціль:** _____**Завдання:** _____**Основний зміст картини:** _____**Фактологічні хиби:** _____**Ваша думка про фільм (фрагмент)** _____

Джерело: <https://almanahpedagoga.ru/servisy/publik/publ?id=29825>

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок №7

04.10.2024р.

11-а клас

Тема: Особливості розвитку культури. Повсякденне життя населення України в повоєнні часи.

Мета:

навчальна:

- схарактеризувати розвиток культури України в повоєнний час. Наголосити на процесі ідеологічного наступу на українську культуру («ждановщина»); / *інформаційна, аксіологічна*
- показати здобутки української культури в цей період; / *інформаційна*
- давати характеристику діяльності провідних діячів культури; / *інформаційна, аксіологічна*
- визначати зв'язки між відбудовчими процесами, особливостями політичного життя та суперечливими явищами у розвитку культури та духовного життя / *інформаційна, логічна, аксіологічна*

розвивальна:

- формувати в учнів інтерес до культурних надбань українського народу; / *логічна, аксіологічна*
- розвивати вміння працювати з візуальними джерелами інформації та узагальнюючими таблицями / *інформаційна, аксіологічна*
- розвивати навички усного мовлення, вміння з'ясовувати значення понять і термінів; / *інформаційна, логічна, цифрова*
- формувати навички виконання випереджаючих й пошукових завдань; / *аксіологічна, логічна*

виховна:

- виховувати високі моральні якості на кращих зразках національної культури / *громадянська, патріотична*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань; / *мовленнева*
- виховувати в учнів почуття поваги до культурної спадщини українського народу; / *патріотична, громадянська*

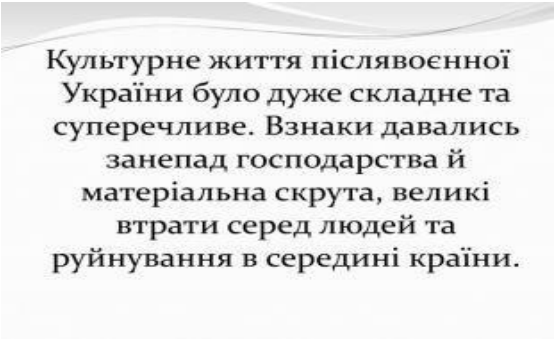
Історичні терміни й дати: «ждановщина», «лисенківщина», космополітизм, репресії; 1946—1949 рр. — «ждановщина»; 1946 р. — запуск першого в УРСР і СРСР атомного реактора; 1947—1948 рр. — репресії проти вчених-біологів (генетиків), кібернетиків та інших; 1948—1950 рр. — виготовлення під керівництвом С. Лебедева першої в Європі цифрової обчислювальної машини.

Обладнання: Підручник з історії України/Г.Хлібовська, 2019р., параграфи 6,7; документи, таблиці, презентація, ілюстрації історичних пам'яток, історична карта.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

До за часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I.Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою. 		
5 хв	II. Актуалізація опорних знань учнів		Фронтальне опитування. 1) Якими методами здійснювалася радянізація на західноукраїнських землях? 2) Із якою метою було ліквідовано УГКЦ? 3) Як би ви оцінили боротьбу УПА в 1940—1950-ті рр.?	<i>логічна, інформаційна</i>

			<p>4) Чи можна вважати боротьбу ОУН—УПА на західноукраїнських землях громадянською війною?</p> <p>5) Чим було зумовлено проведення операції «Вісла»?</p> <p>6) Які наслідки радянізації для західноукраїнських земель?</p>	<p><i>логічна, інформаційна</i></p> <p><i>логічна, інформаційна</i></p> <p><i>логічна, інформаційна</i></p> <p><i>логічна, інформаційна</i></p> <p><i>логічна, інформаційна</i></p>
3 хв	III Мотиваційний етап.	 <p>Культурне життя післявоєнної України було дуже складне та суперечливе. Взнаки давались занепад господарства й матеріальна скрута, великі втрати серед людей та руйнування в середині країни.</p>		<p><i>логічна аксіологічна, мовленєва.</i></p>
20	IV.Етап			

хв	вивчення нового матеріалу	<p>Відродження культурного життя в Україні в післявоєнні роки проходило з великими труднощами.</p> <p>Культура, як і раніше, фінансувалася за залишковим принципом.</p> <p>Перемога СРСР у війні посилила розвиток у радянському суспільстві процесів, які виключали один одного: зміцнення тоталітарного режиму (офіційно вважалося та активно пропагувалося, що саме він забезпечив кінцевий успіх) і зростання суспільної свідомості (перемогла армія, народ).</p> <p>Війна радикально підірвала ідеологію «гвинтика», адже її могли виграти лише самостійно мислячі люди, а не сліпі виконавці волі вождя.</p>	<p>Запитання до документа.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Як стаття характеризує роль історичної науки в Радянському Союзі? 2) У чому звинувачуються вчені-історики? 3) Чи справедливою є критика? 4) Якими, на вашу думку, є основні завдання історичної науки? <p>Яким було ставлення радянської влади до представників цієї сфери культури?</p>	
----	---------------------------	--	--	--

представників цієї сфери культури?

Відбудова закладів освіти, науки і культури	«Культурна революція» на західноукраїнських землях	Ідеологічний наступ «Ждановщина»
Відновлення зруйнованих і будівництво нових закладів освіти	Ліквідація неписьменності	Боротьба проти «буржуазного націоналізму»
Відновлення структури АН УРСР	Насаджування комуністичної ідеології	Боротьба проти «космополітизму» і «низькопоклонства перед Заходом»
Відновлення мережі культурно-мистецьких установ	Розбудова мережі освітніх і культурно-мистецьких закладів	«Лисенківщина»

«Лисенківщина» – специфічний період у сільськогосподарській і біологічній науці та практиці, пов'язаний із проявом культу особи президента ВАСГНІЛ, академіка АН УРСР **Т. Лисенка**, у результаті якого було припинено перспективні наукові дослідження.

В науці були по
інститутів збі
у 1946 році кері
Наук УРСР булс
О. Палладіна

Повоєнна

Завдання: визначте причини негативного ставлення влади до кібернетики.

логічна
інформацій
на

логічна
інформацій
на

логічна
інформацій
на

система освіти залишалась такою ж як до війни, головною вадою в освіті залишалась - заідеологізованість – перетворювала загальноосвітню школу на знаряддя контролю комуністичної партії над молодим поколінням. Негативним було те, що класи були перевантажені (40 – 50 учнів у класі). Після війни в СРСР було впроваджено обов'язкову 7 – річну освіту (1953 рік). В Україні в повоєнні роки було відкрито 1300 нових шкіл.

Серед науковців розпочалися «чистки», під час яких багатьох учених та викладачів – прихильників класичної генетики – було звільнено з роботи, згорнуто програму наукових досліджень найперспективніших напрямів біологічної науки. «Буржуазною лженаукою» була оголошена й кібернетика.

У літературі і критиці писали не т

У образотворчому мистецтві найбільших успіхів було досягнуто в **історичному та побутовому жанрах**. Саме як **історичні твори** варто розглядати полотна перших повоєнних років, присвячені подіям радянсько-німецької війни, виконані часом на основі безпосередніх вражень.

О. Довженко
Твори Довженка

В. Костецький
"Повсенення" 1947р.

Т. Яблонська "Хліб" 1949р.

Завдання: розгляньте дані візуальні джерела, визначте особливості розвитку галузей культури, запишіть важливі досягнення в галузях культури.

логічна
інформацій
на

Показ фрагменту фільму Олександра Довженка «Земля», як представлення його визначної творчості

<https://www.youtube.com/watch?v=yjsEH11hs14>

Огляд тодішніх фільмів, прояви пропаганди в кіно.

<https://www.imdb.com/title/tt0040900/>

Які події висвітлює Довженко в своїй праці?

Які прояви пропаганди можна знайти в фільмі?

Яке ваша особиста думка до кіно?

*логічна
інформацій
на*

*логічна
інформацій
на*

*аксіологічн
інформацій
на*

		<p>У кіномистецтві у післявоєнний час діяла лише Київська кіностудія, яка за рік випускала лише один - два фільми.</p> <p>"Третій удар" І.Савченко</p> <p>"Подвиг розвідника", "Щедре літо" Б. Барнет</p> <p>Архітектура та образотворче мистецтво</p> <p>В післявоєнній архітектурі відбувалась відбудова і рішучих змін не проводилось. В основному при відбудові будинки зводились, або реставрувались висотою до 4 поверхів.</p> <p>Київ, Хрещатик початок 1950 - х років.</p>		
10 хв	V. Закріплення знань учнів.	<p>Бесіда за запитаннями.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Чому в західних областях України багато уваги приділялося розвитку освіти, зокрема ліквідації неписьменності? 2) Якими були результати «культурної революції» на західноукраїнських землях? 3) Навколо концепції Т. Лисенка точилися офіційні дискусії науковців. Чи можна їх вважати справді науковими? 4.Що таке «лисенківщина»? 5) Що таке «космополітизм»? У чому звинувачували так званих «космополітів»? 	<p>Завдання.</p> <p>Складіть структурно-логічну схему «Ідеологічний наступ сталінізму. "Ждановщина"».</p>	<p><i>логічна інформаційна аксіологічна</i></p> <p><i>логічна інформаційна аксіологічна</i></p>

				<p><i>логічна інформаційна аксіологічна</i></p> <p><i>логічна інформаційна аксіологічна</i></p> <p><i>логічна інформаційна аксіологічна</i></p>
3 хв	VI. Висновки	<p>Розвиток культури в повоєнні роки носив суперечливий характер: з одного боку, мало місце творче піднесення митців, учених, з іншого — сталінська система намагалася загнати творчий процес у жорсткі ідеологічні межі. «Ждановщина» завдала величезного удару по розвитку української культури.</p>		<p><i>логічна аксіологічна,</i></p> <p><i>просторова</i></p>
1 хв	VII.Дома шнє завдання.		<p>Опрацювати матеріал з підручника.</p> <p>Параграфи 6, 7; заповнити таблицю «Українська культура в повоєнному десятилітті», с.47; підготувати презентацію з однієї галузі культури на вибір.</p>	<p><i>логічна аксіологічна,</i></p> <p><i>просторова</i></p>

